

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Івано-Франківський коледж
ДВНЗ "Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника"

*МЕТОДИКА НАВЧАННЯ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
У СХЕМАХ І ТАБЛИЦЯХ*

**Міністерство освіти і науки України
Івано-Франківський коледж
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»**

Ликтей Л.М.

«МЕТОДИКА НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У СХЕМАХ І ТАБЛИЦЯХ»

*для студентів вищих навчальних закладів I-II р.а.
спеціальності «Початкова освіта»*

**Івано-Франківськ
2018**

УДК 37.016:81.161.2 (075.3)

Л-56

Методика навчання української мови у схемах і таблицях / Упорядник Л.М. Ликтей, відповідальна за випуск Л.М. Ликтей, Івано-Франківський коледж ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». – Івано-Франківськ: 2018. – 94 с.

У пропонованому посібнику подано основні правила української орфографії та пунктуації, стисло викладено теоретичні поняття. Посібник є компонентом методичного забезпечення навчальної дисципліни «Методика навчання української мови», допоміжним засобом для викладачів та студентів вищих навчальних закладів I-II р. а. спеціальності «Початкова освіта».

Призначений для студентів ВНЗ I-II р.а. спеціальності 013 «Початкова освіта».

Рецензенти:

Івасів Я.І. – спеціаліст вищої категорії, викладач-методист, викладач Івано-Франківського коледжу ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Цюняк О.П. – кандидат педагогічних наук, спеціаліст вищої категорії, доцент Педагогічного факультету ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Автор-укладач:

Л.М. Ликтей – спеціаліст вищої категорії, викладач Івано-Франківського коледжу ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Рекомендовано до друку Педагогічною радою Івано-Франківського коледжу ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (протокол №3 від 30 січня 2018 року)

© Ликтей Л.М., 2018

© Івано-Франківський коледж ДВНЗ
«Прикарпатський національний
університет ім. Василя Стефаника», 2018

ЗМІСТ

1. Вступ.....	4
2. Тема 1. Методика навчання української мови як наука.....	5
3. Тема 2. Лінгвістичні та психофізіологічні основи методики навчання грамоти.....	10
4. Тема 3. Етапи й періоди навчання грамоти.....	14
5. Тема 4. Звуковий аналітико-синтетичний метод. Розвиток мовлення і мислення дітей в період навчання грамоти.....	17
6. Тема 5. Методика опрацювання розділів „Мова і мовлення”, „Текст”.....	18
7. Тема 6. Мета і завдання уроків класного читання.....	22
8. Тема 7. Характеристика якісного читання.....	25
9. Тема 8. Особливості вивчення творів різних жанрів.....	26
10. Тема 9. Методика проведення уроків позакласного читання.....	30
11. Тема 10. Методика вивчення орфографії.....	34
12. Тема 11. Методика розвитку мовлення. Методика роботи над переказами та творами.....	42
13. Тема 12. Методика вивчення елементів лексикології.....	53
14. Тема 13. Методика вивчення елементів граматики на уроках рідної мови.....	60
15. Тема 14. Методика вивчення частин мови.....	63
16. Тема 15. Мовні розбори.....	90

ВСТУП

Методика навчання української мови – педагогічна дисципліна. Наука про загальні закономірності навчання учнів рідної (державної) мови (засвоєння ними знань про мову, формування мовних і мовленнєвих умінь і навичок); забезпечує технологію застосування принципів, методів, прийомів і засобів навчання залежно від дидактичної мети й завдань, характеру матеріалу, етапу навчання та інтелектуально-мовного розвитку учнів. Предметом її дослідження є процес оволодіння українською мовою в умовах навчання дітей у школі. Це означає, що в центрі її уваги – навчання (процес оволодіння). Оскільки йдеться про оволодіння українською мовою, методика розробляє теорію викладання української мови, тобто процес навчання української мови. Обґрунтовує та опрацьовує способи керівництва освітнім процесом (методи, прийоми, засоби та форми навчання) на уроках української мови та завжди має дбати про їх удосконалення.

Якісна підготовка майбутнього педагога виводить його на високий рівень базової професійної компетентності. Мета посібника полягає в тому, щоб допомогти студентові краще опанувати знання з методики навчання української мови та вміти застосувати їх на практиці. Посібник допоможе зрозуміти основні закономірності правопису. Відповідає лекційному матеріалу навчальної дисципліни «Методика навчання української мови».

Тема 1. Методика навчання української мови як наука

1. Предмет, завдання і структура методики навчання української мови як навчальної дисципліни. Джерела вивчення курсу

Завдання методики

Розуміння соціальної ролі мови, її функцій, мовленнєвої діяльності та її компонентів у житті окремої людини і суспільства в цілому

Визначення цілей, специфіки, змісту й обсягу курсу української мови у різних типах навчальних закладів і на різних етапах мовної освіти

Реалізація світоглядних функцій рідної (державної) мови, вплив на формування національно-мовної особистості

Засвоєння мінімуму мовних і мовленнєвих понять, рівнів і закономірностей функціонування мови

Забезпечення належної культури мовлення учнів, розвитку комунікативних умінь і навичок, ключових компетентностей

Вивчення й опис найраціональніших, оптимальних та ефективних методів, прийомів і засобів навчання залежно від змісту матеріалу, індивідуальних особливостей учнів, рівня їх мовної і мовленнєвої компетенції

Методика навчання української мови як наука

Визначає мету, об'єм, зміст і структуру, форми організації навчання мови, технологію уроку

Вивчає й описує застосування найраціональніших методів, прийомів і засобів навчання української мови

Досліджує умови і шляхи засвоєння учнями точно окресленого кола знань, оволодіння мовними і мовленнєвими вміннями й навичками

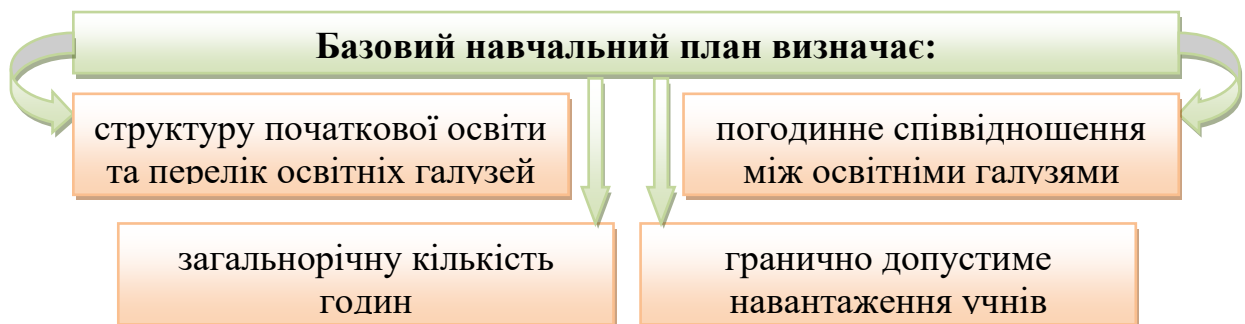
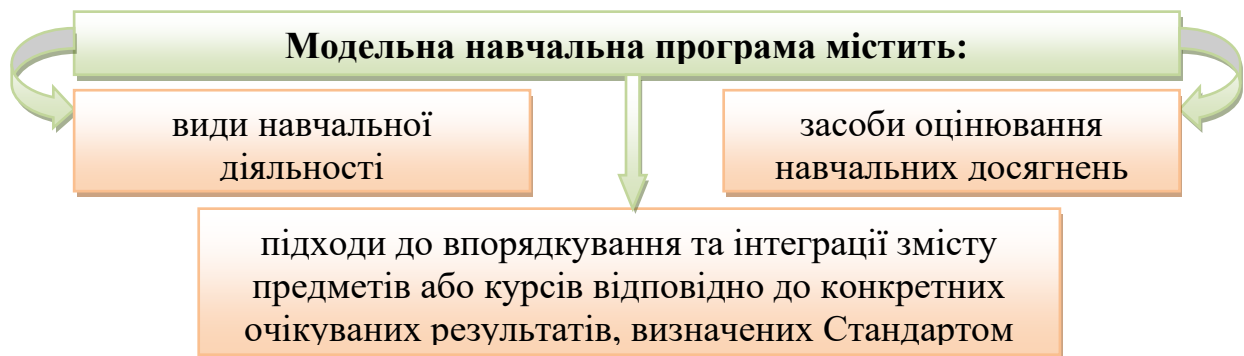
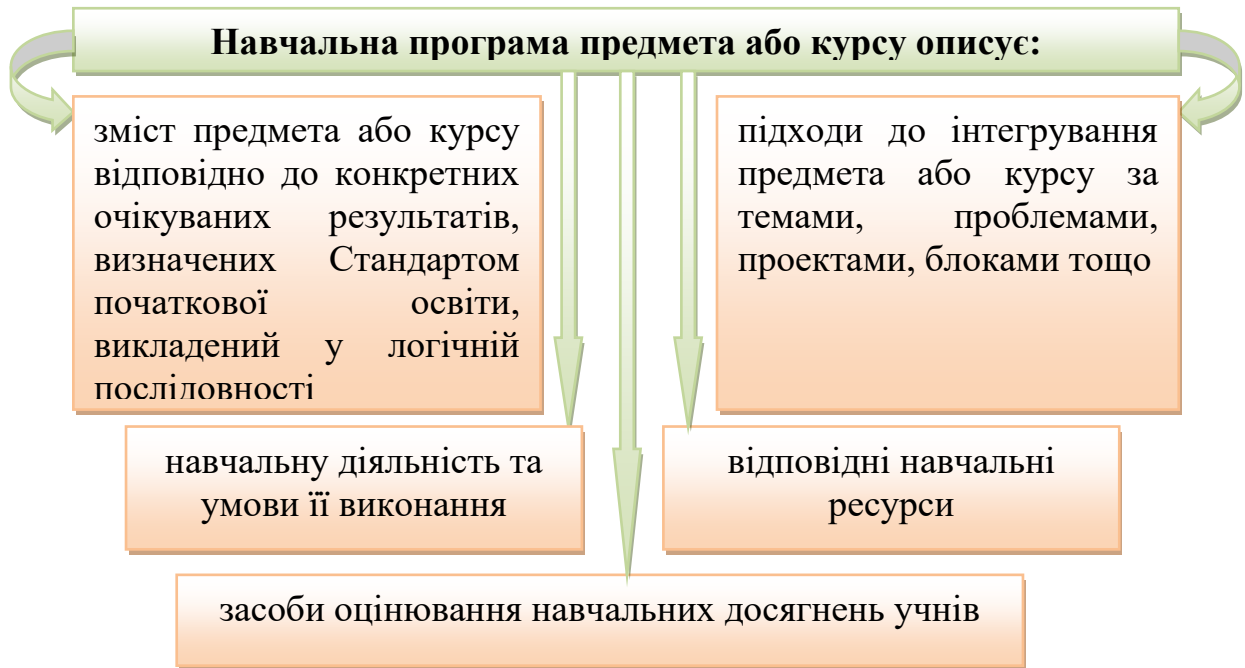
Забезпечує реалізацію принципів і методів навчання мови; розуміння суспільної ролі мови; засвоєння мінімуму мовних знань і понять, оволодіння всіма видами мовленнєвої діяльності, культурою усного і писемного мовлення

2. Структура та зміст Державного стандарту та навчальної програми

Тема 2. Лінгвістичні та психофізіологічні основи методики навчання грамоти

1. Характеристика основних змістових ліній мовної освіти молодших школярів

У період навчання грамоти уроки класифікуються:

за основним предметом навчання
(уроки читання, уроки письма)

за часом, періодами, етапами навчання (уроки в
добукварний, букварний і післябукварний періоди)

за наявністю чи відсутністю нової теми на одному уроці

Загальнодидактичні вимоги:

виховний характер
уроку

чіткість навчальної
мети уроку

наступність і
перспективність уроку

розмаїття методичних
засобів і прийомів

диференційований та
індивідуальний підходи

навчання учнів прийомів
розумової праці

науковість, доступність,
логічність матеріалу та ін.

Методичні вимоги:

звучання правильного,
виразного, образного,
точного, логічного
мовлення

застосування прийомів
звукового і буквенного
аналізу та синтезу

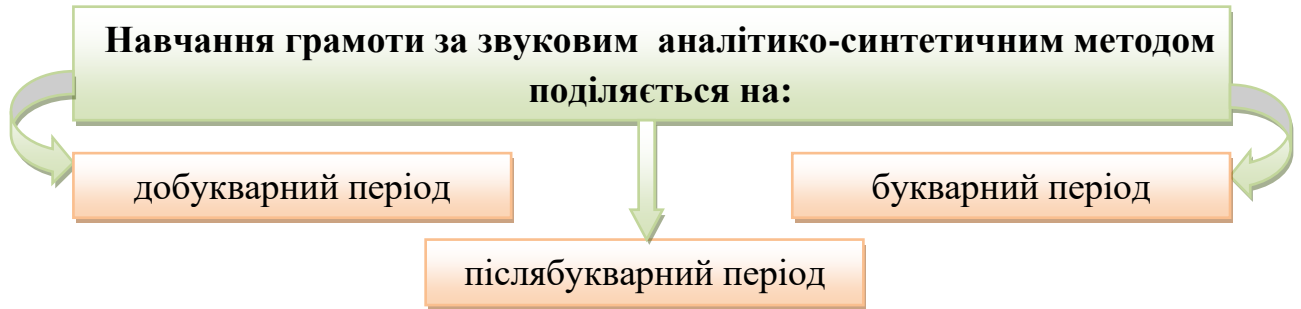
збагачення, уточнення і
активізація словника

формування умінь і
навичок
читання, письма

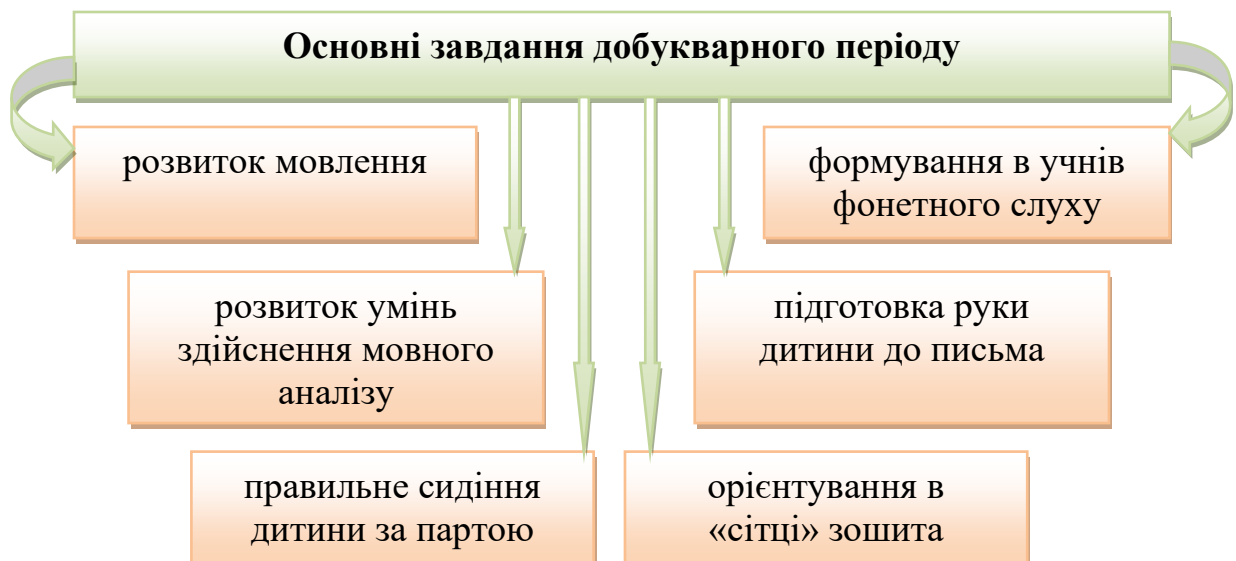
використання матеріалу
для зразка

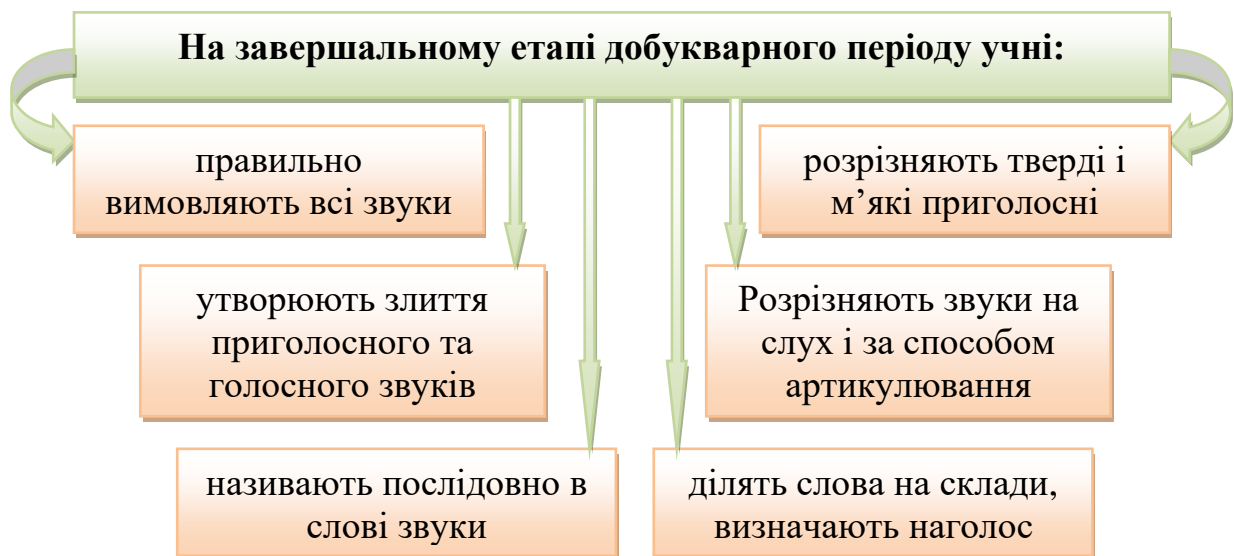
нерозривна єдність
уроків читання, письма

Тема 3. Етапи й періоди навчання грамоти

1. Мета і завдання добукварного періоду навчання грамоти

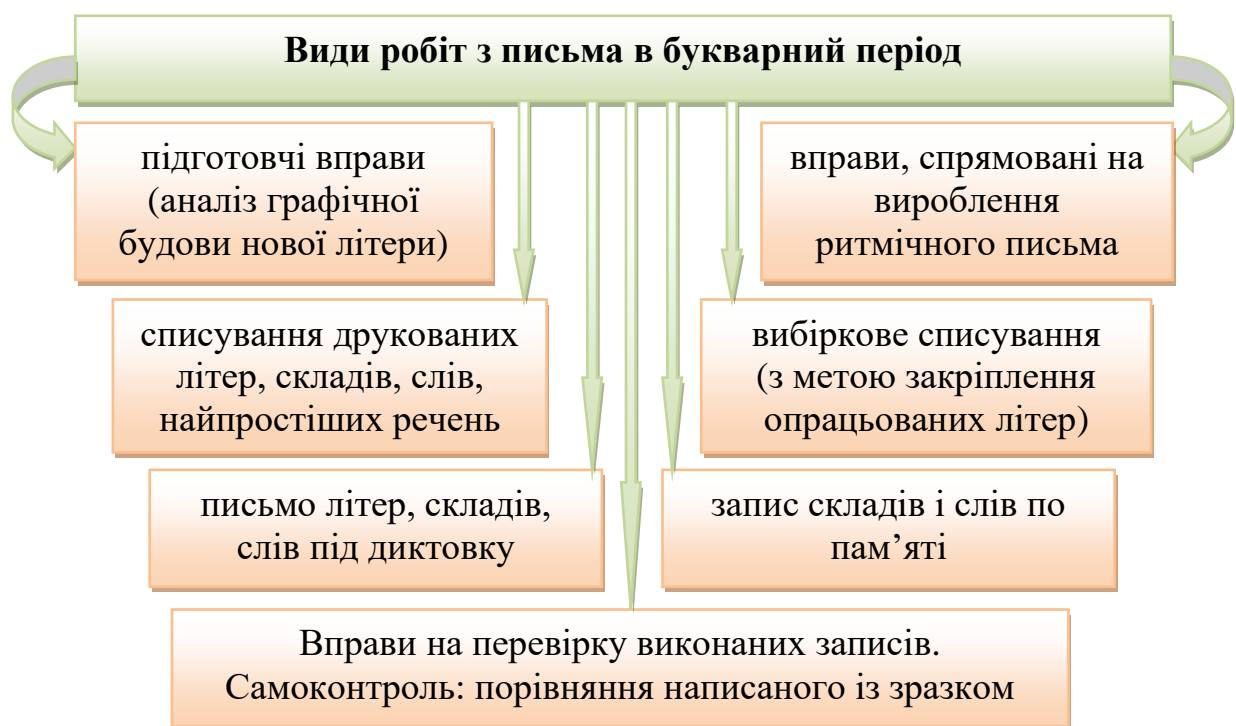
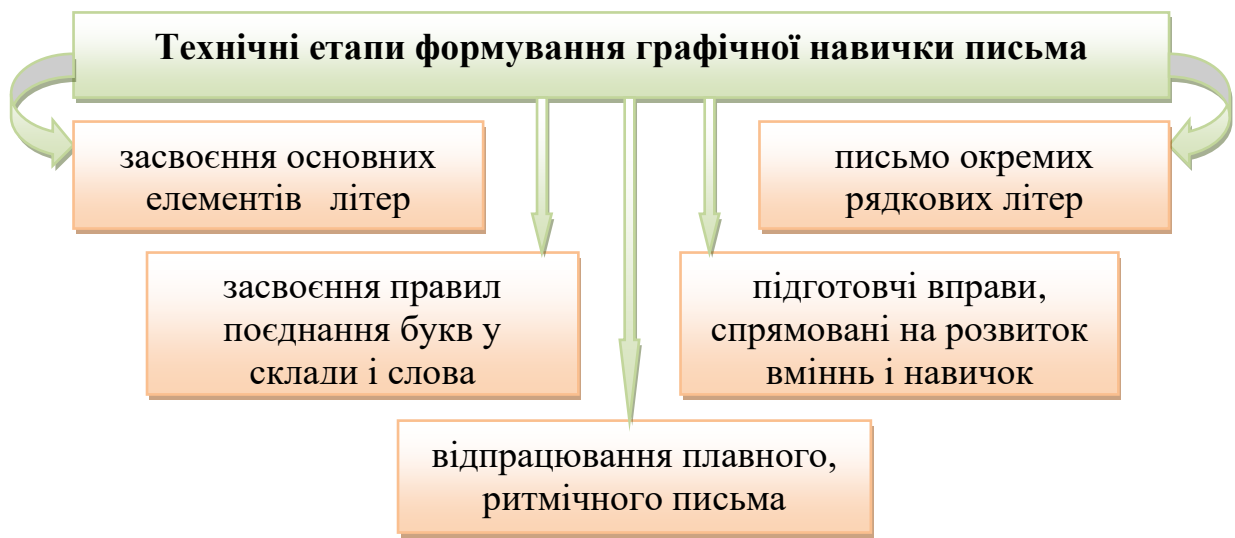

2. Мета і завдання букварного періоду

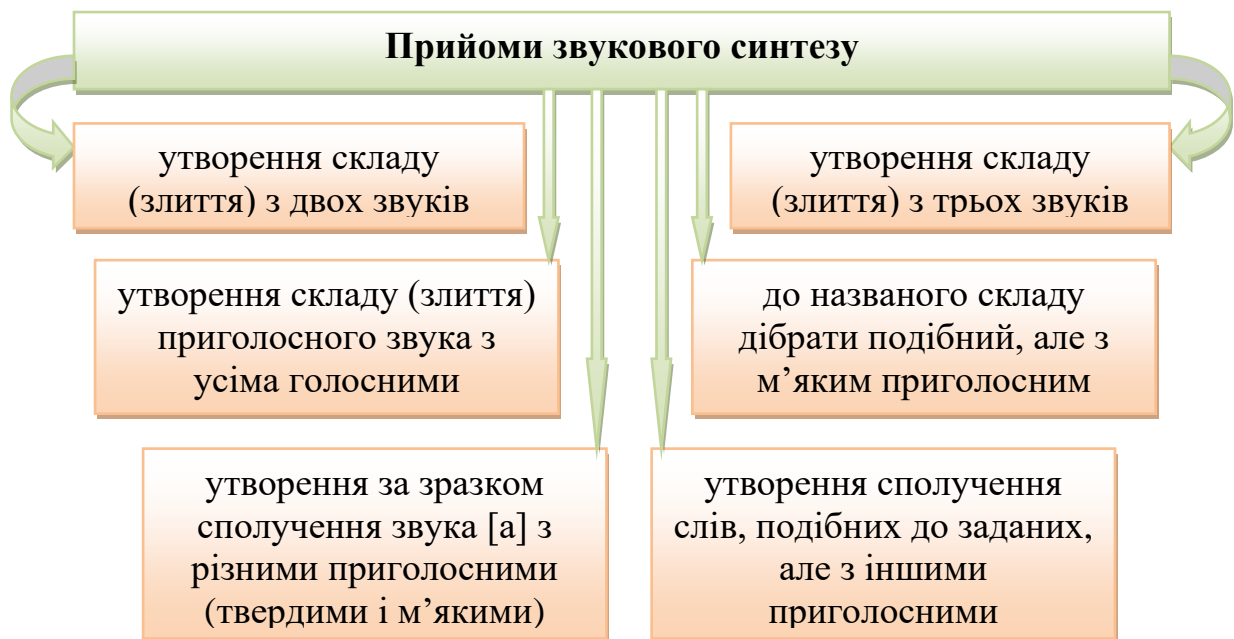
3. Мета і завдання післябукварного періоду

Тема 4. Звуковий аналітико-синтетичний метод. Розвиток мовлення і мислення дітей в період навчання грамоти

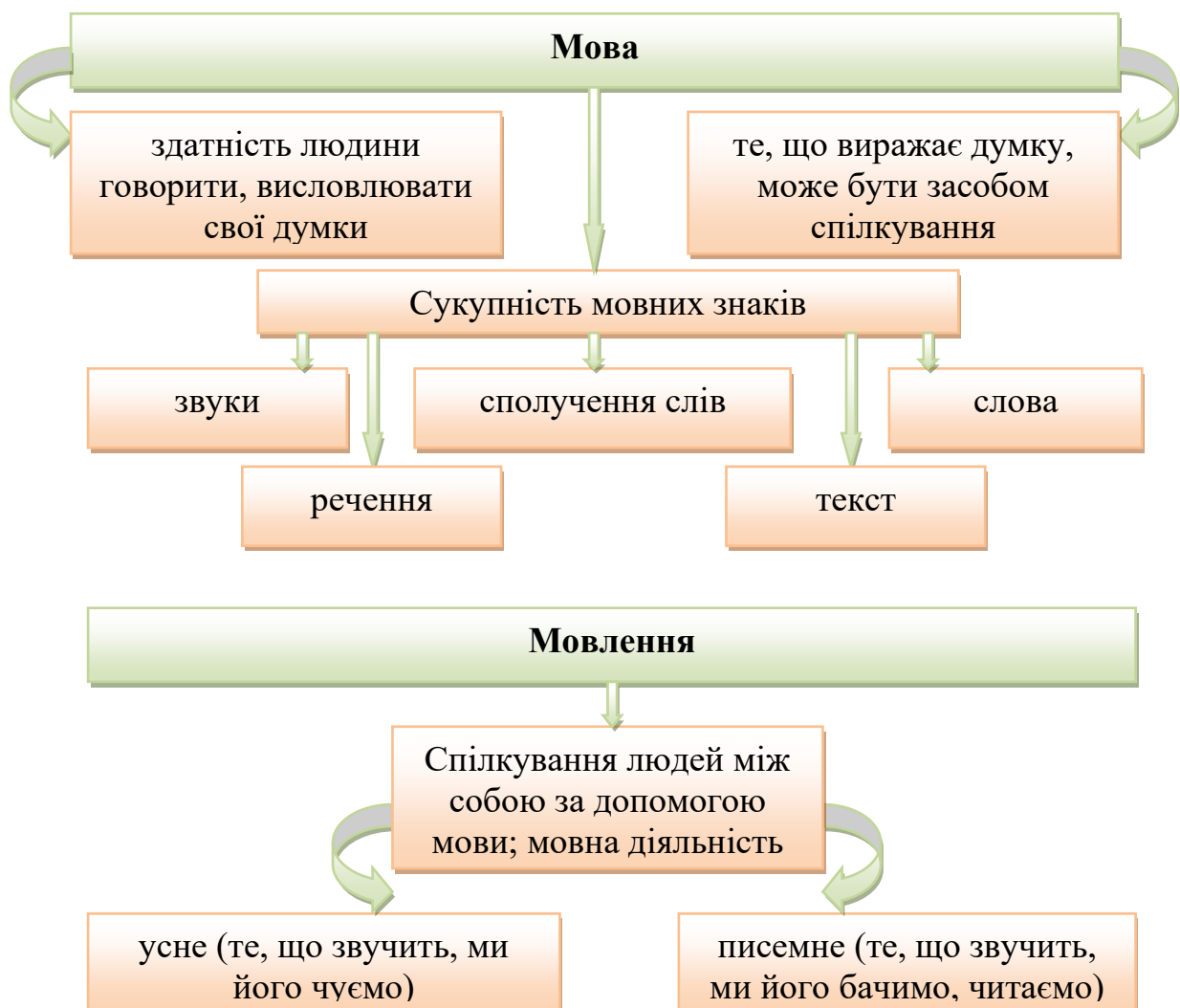
1. Особливості сучасного звукового аналітико-синтетичного методу навчання грамоти

Тема 5. Методика опрацювання розділів „Мова і мовлення”, „Текст”

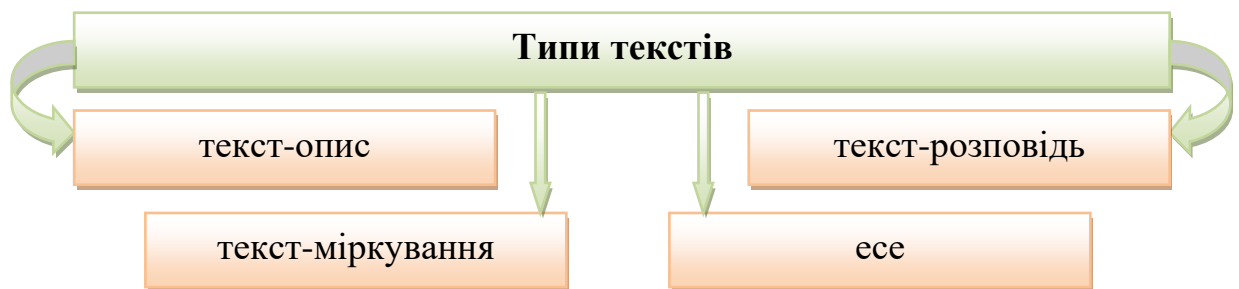
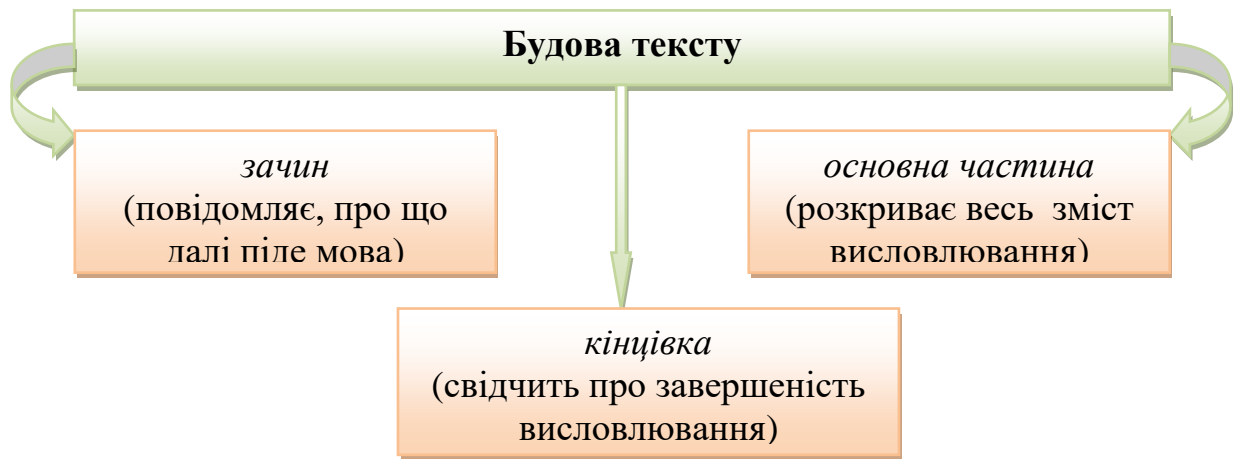
1. Мова і мовлення

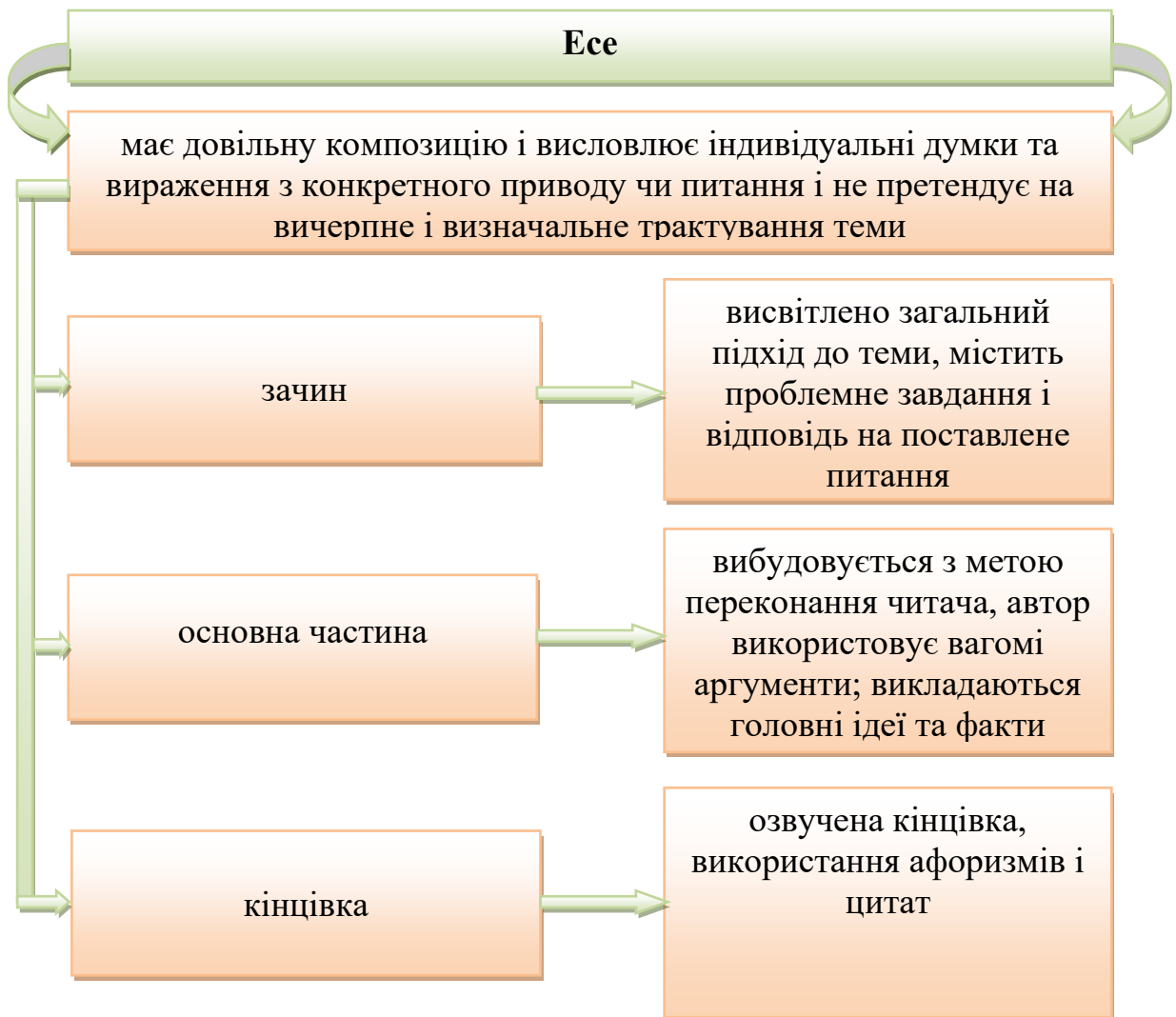

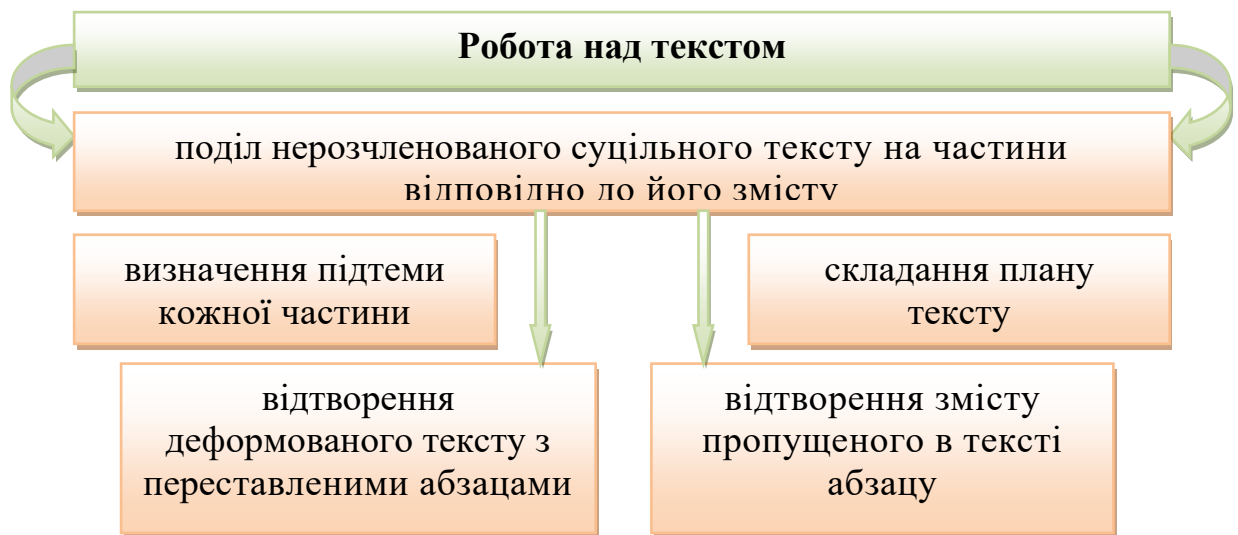

2. Формування уявлень про текст

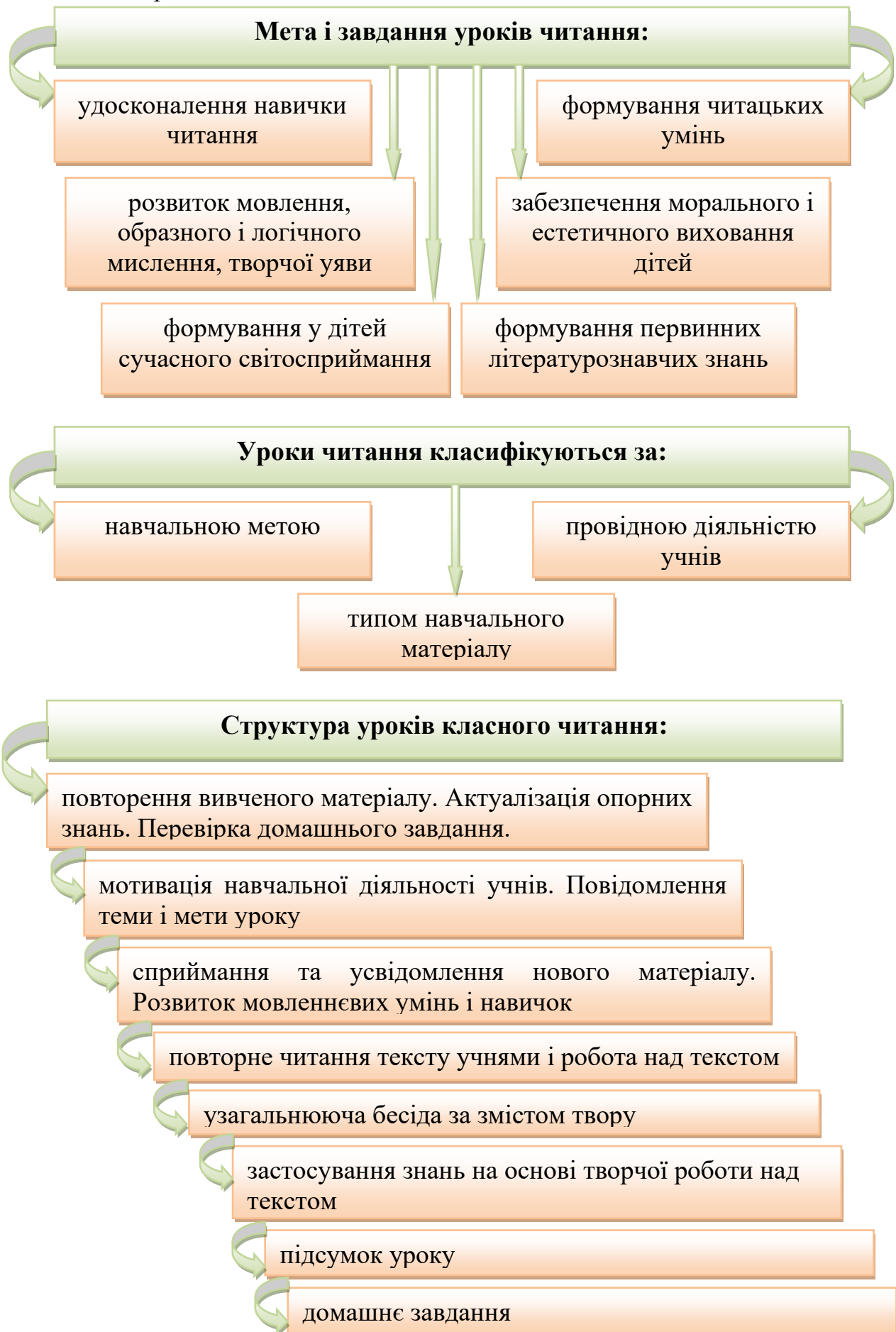

Тема 6. Мета і завдання уроків класного читання

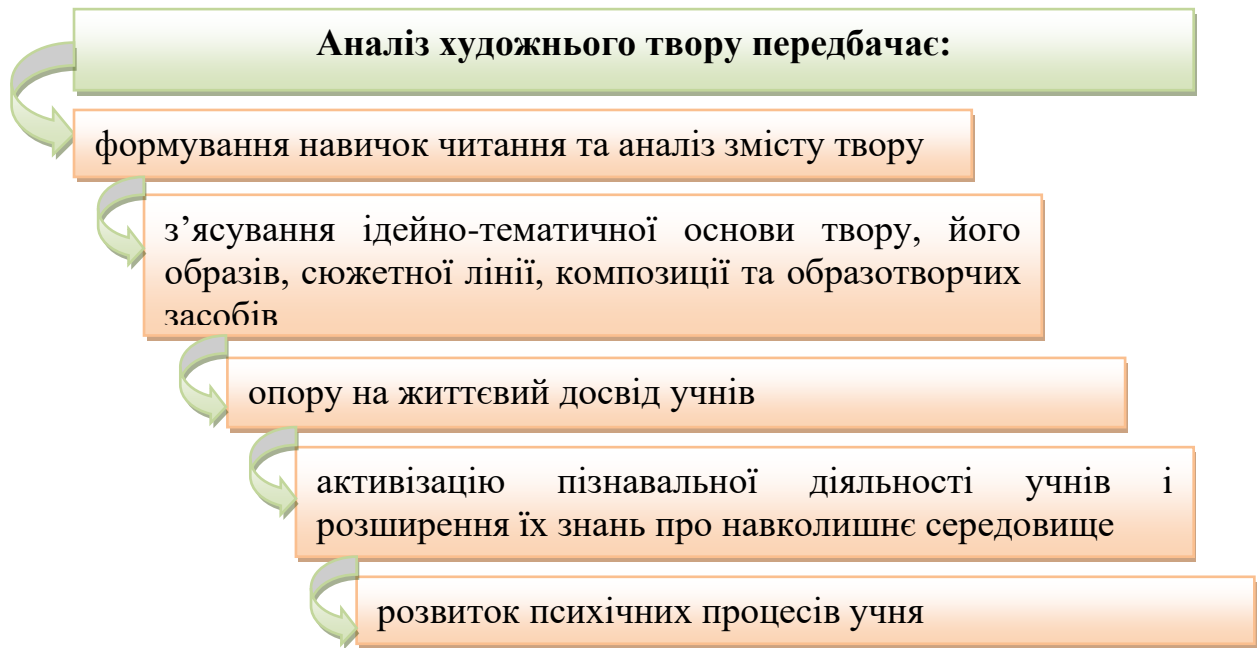
1. Читання як навчальний предмет

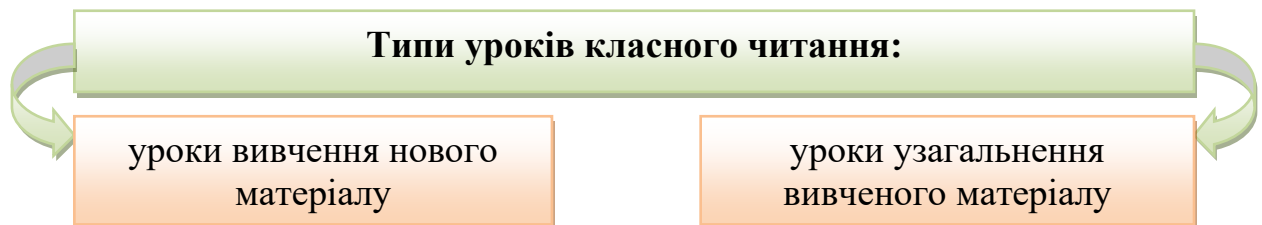
2. Уроки класного читання

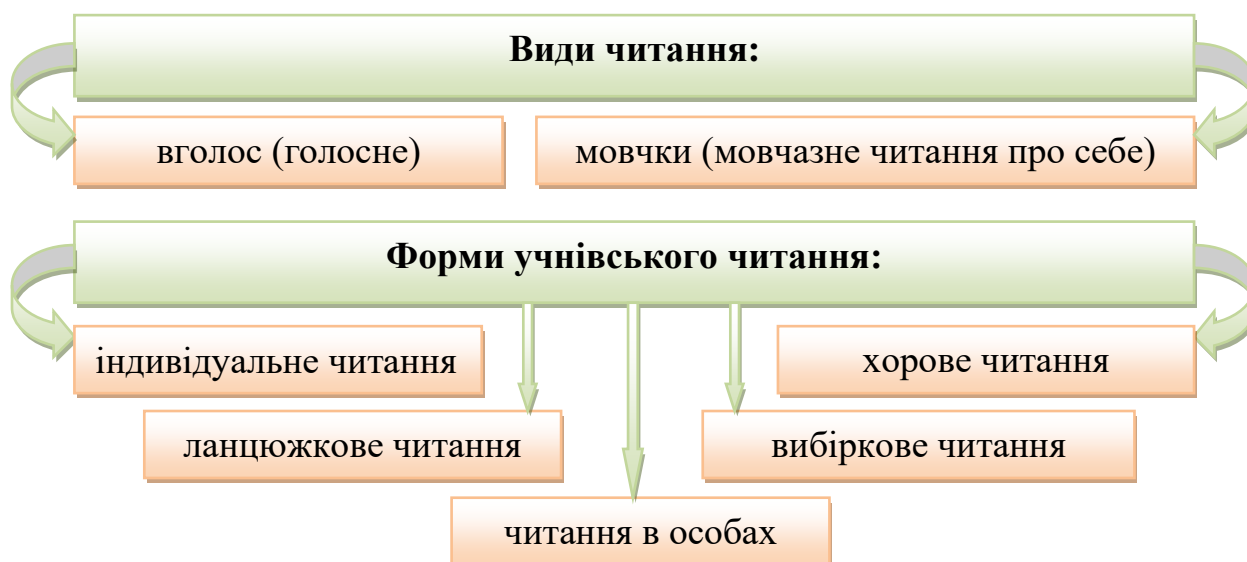
2.2. Типи уроків класного читання

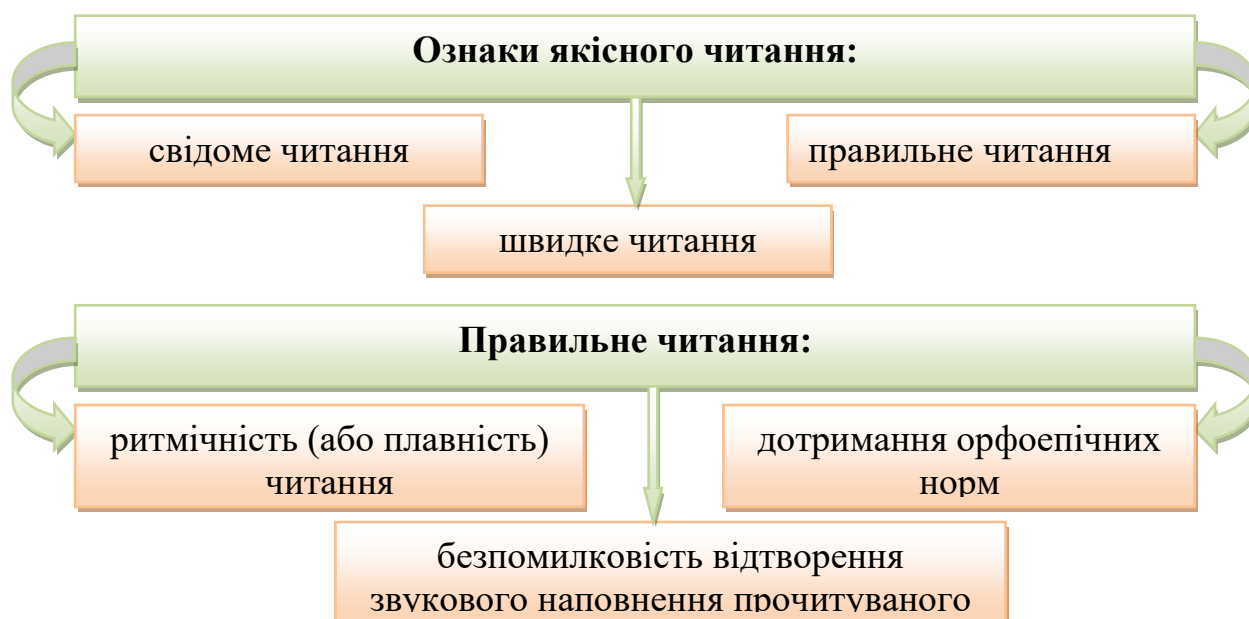

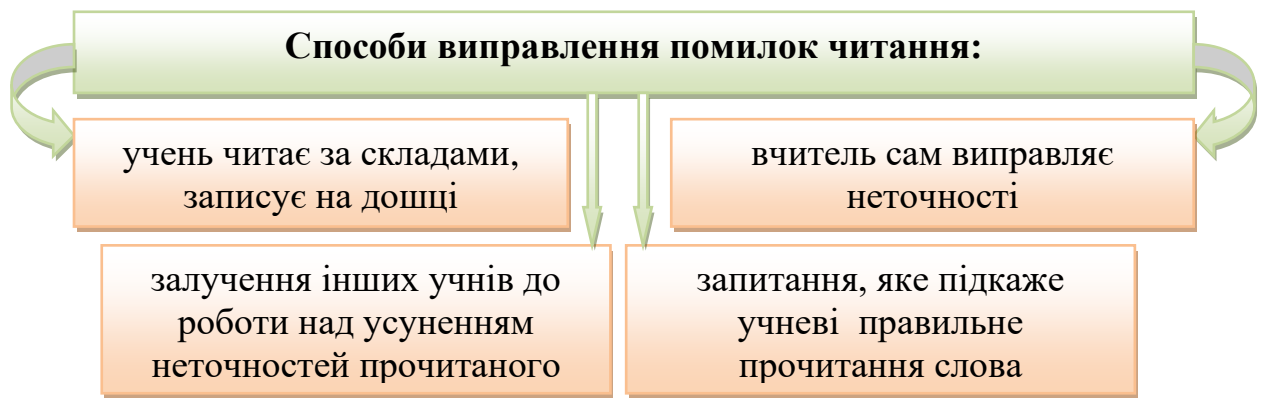
Тема 7. Характеристика якісного читання

1. Види читання

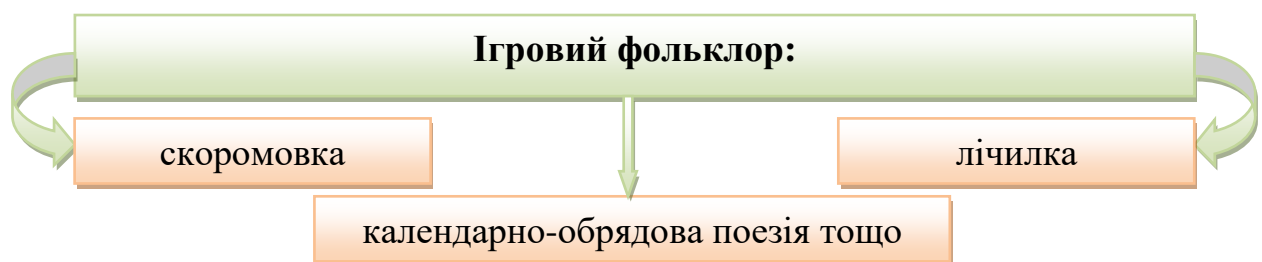
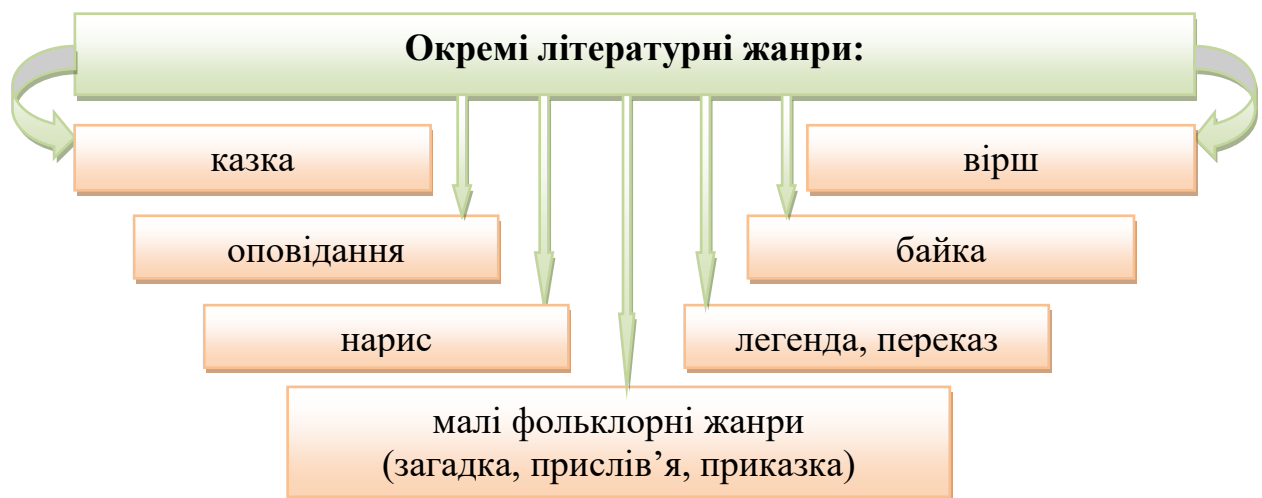
2. Якісне читання

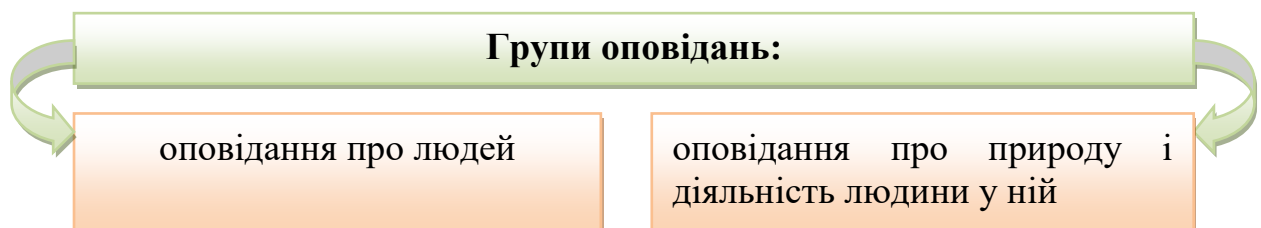
Тема 8. Особливості вивчення творів різних жанрів

1. Ознайомлення учнів початкових класів з творами різних жанрів

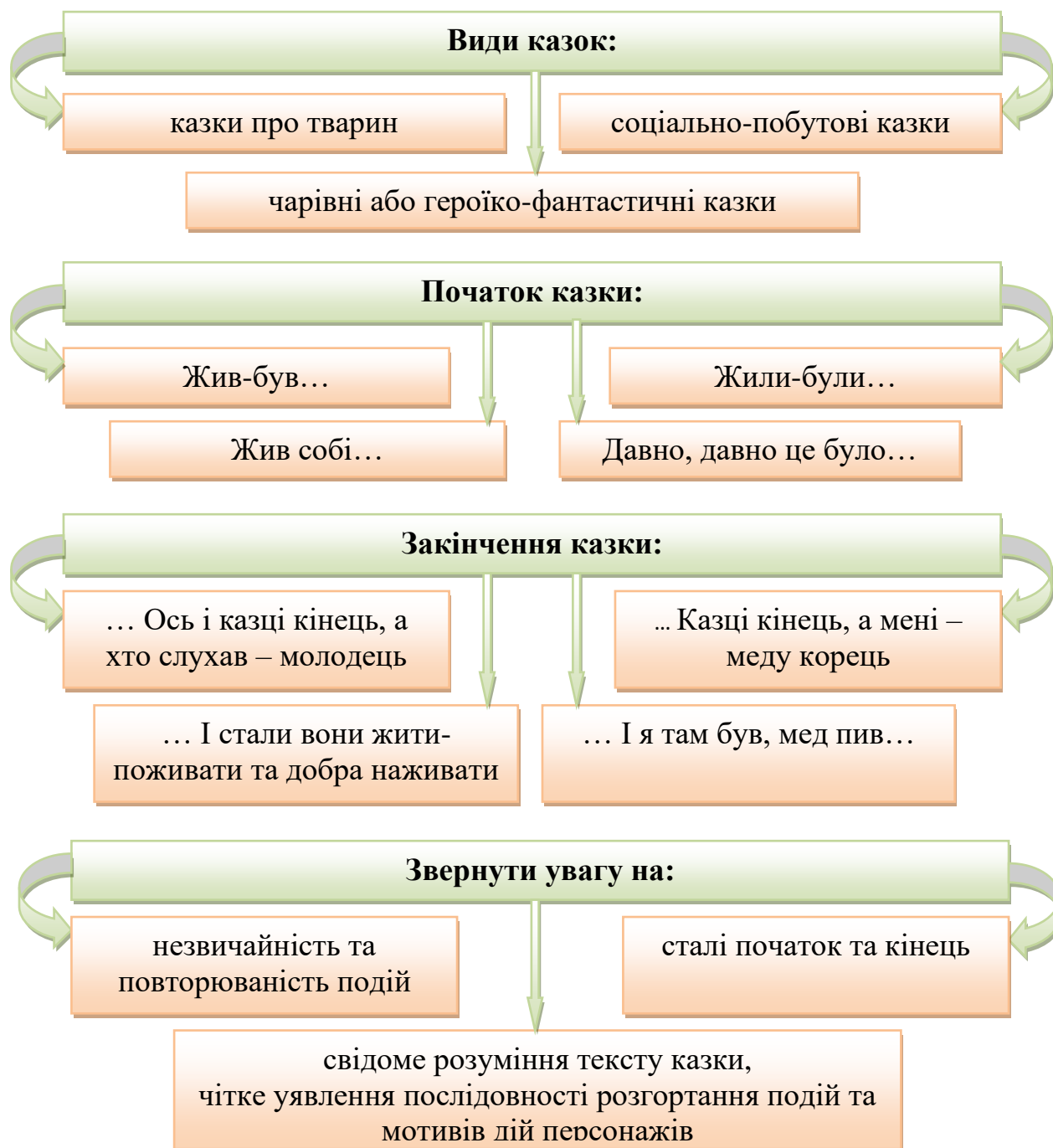

2. Методика опрацювання оповідань

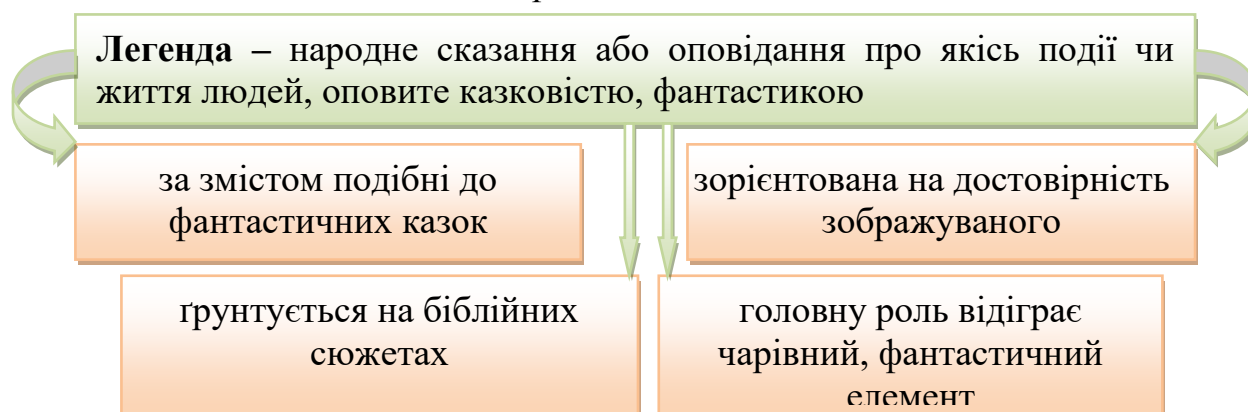
Оповідання – це невеликий розповідний художній твір про якийсь випадок, епізод із життя героя

3. Особливості роботи над казкою

4. Робота над легендою, переказом

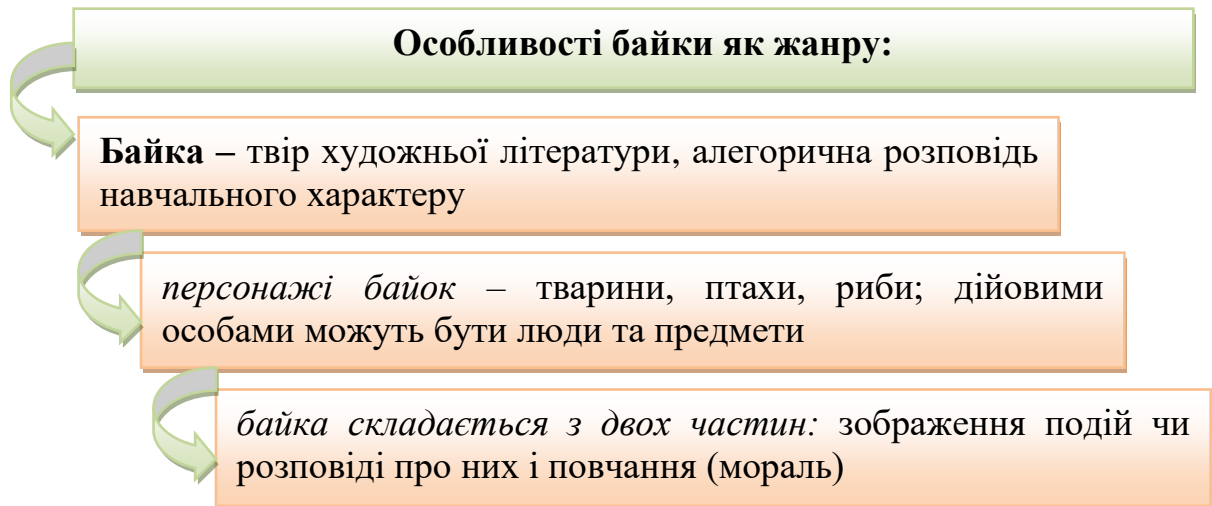

5. Ознайомлення молодших школярів з віршем

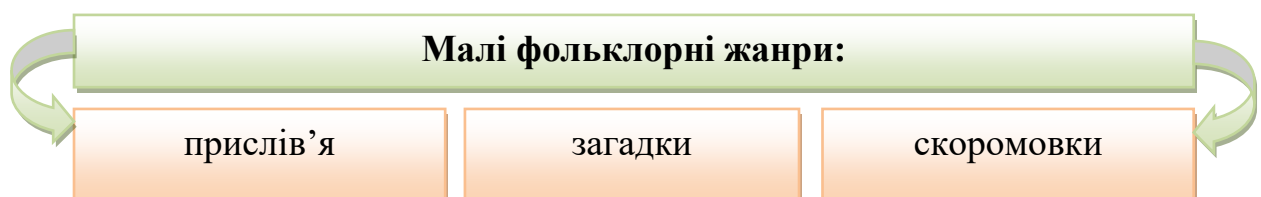
6. Особливості роботи над байкою

7. Вивчення нарисів

8. Вивчення малих фольклорних жанрів

Прислів'я – вислів, який у вигляді ритмічно побудованого і навіть заримованого речення передає багатовікові спостереження народу над поведінкою людей і навколишньою природою, виражаючи їх у вигляді мудрого узагальненого повчання

Загадка – це мальовничий опис предметів, який треба впізнати, відгадати

Скоромовка – вводиться як елемент вироблення орфоепічних норм, як засіб розвитку дихання, від якого залежить виразність читання і декламування

Тема 9. Методика проведення уроків позакласного читання

1. Мета і завдання позакласного читання

Позакласне читання – різновид читання, якому поряд з класним читанням відведено місце в системі початкової освіти

Мета – сформувати в учнів стійку потребу самостійно й осмислено вибирати і систематично читати книги, спираючись на знання і навички, здобуті на уроках навчання грамоти і класного читання

Навчальна робота передбачає ряд завдань:

ознайомлення учнів з різноманітною дитячою літературою

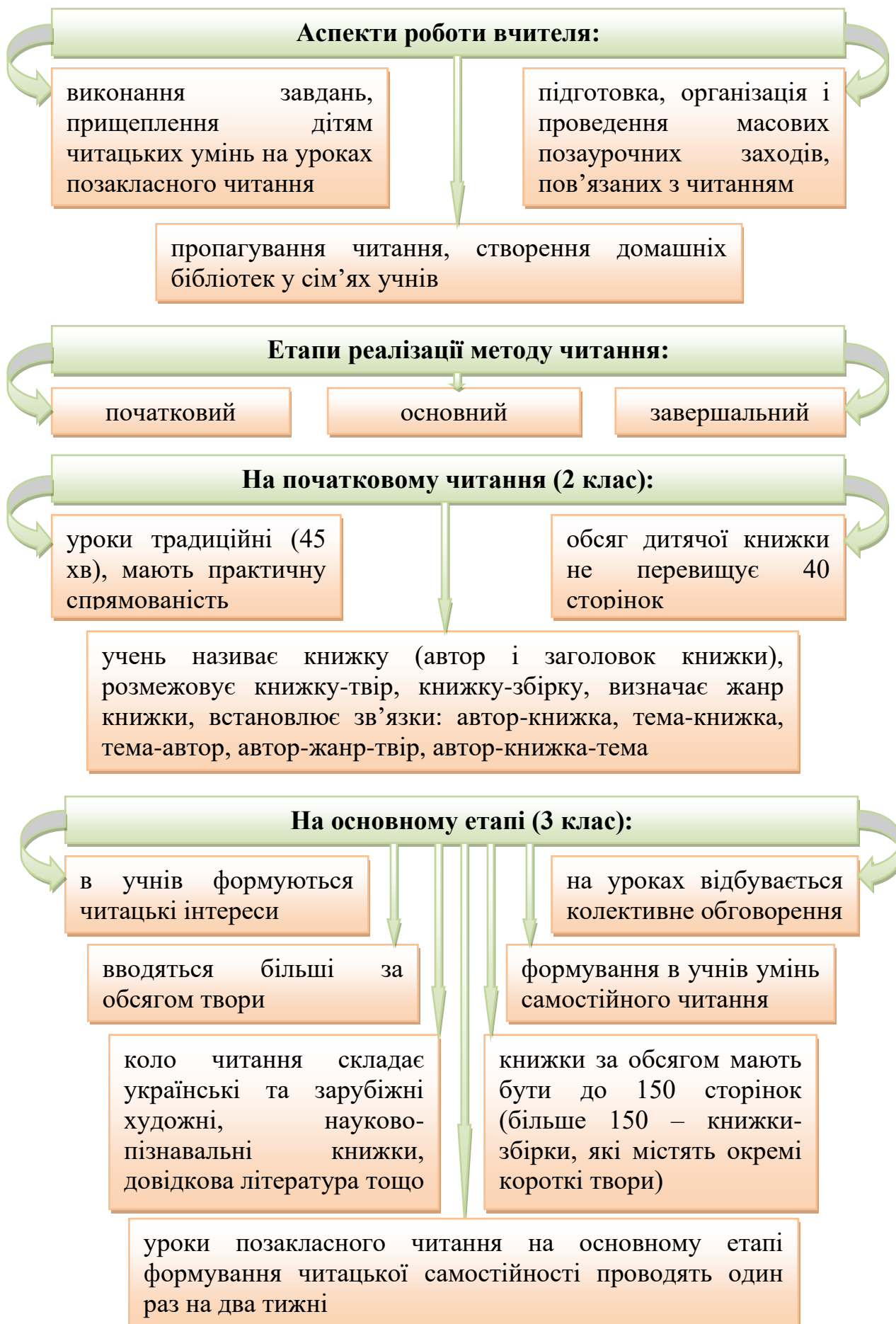
ознайомлення дітей з існуючими доступними їх віку видами бібліотечно-бібліографічної допомоги

навчання учнів вибирати дитячу книжку

вироблення уміння читати книгу

розвиток у дітей уміння самостійно і змістовно проводити дозвілля з допомогою книги

2. Керівництво самостійним дитячим читанням

Здійснюючи поточний облік позакласного читання у бесіді з учнями на уроках позакласного читання вчитель оцінює:

правильність, обґрунтованість і вмотивованість орієнтування учнів у книжці

повноту, точність, емоційність висновків і суджень про прочитане

ставлення учнів до книжок і до самостійного читання, а також громадську користь, яку він приносить як читач

На заключному етапі (4 клас) необхідно:

тему уроку формулювати широко

змінювати й урізноманітнювати форму аналізу дитячих книжок

забезпечувати спілкування учнів з книжкою

при реалізації теми й мети уроку передбачати можливість роботи з тим фондом книжок, який наявний в шкільній бібліотеці

допомагати кожній дитині усвідомлювати свої індивідуальні вподобання у читанні

закріплювати звички у дітей систематично і цілеспрямовано читати книжки; бажання про щось довідатися

Самостійне і несамостійне читання

самостійне дитяче читання – це індивідуальне мовчазне спілкування дитини з колом доступних книжок чи обраною для читання книгою без допомоги вчителя або іншого кваліфікованого читача

несамостійне читання – вчитель прочитує або слідкує за правильністю читання, забезпечує сприймання тексту, націлює дитину на слухання і читання твору

Структура уроків позакласного читання. Етапи уроків

початковий

основний і завершальний

Початковий етап:

розв'язування завдань з орієнтування в групі книжок з метою вибору необхідної книжки за вказаною вчителем ознакою (3 хв)

читання книжки (твору) вчителем вголос (7 хв)

бесіда-роздум над прослуханим (4-5 хв)

самостійне знайомство учнів із новою книжкою як засіб підготовки до наступного читання (5 хв)

читання учнями твору, вказаного вчителем (10-13 хв)

вияв і оцінка якості самостійного читання – розгляду незнайомої книжки (10 хв)

рекомендації до самостійної позаурочної індивідуальної (колективної) діяльності з книжками (1-2 хв)

Основний і завершальний:

колективна робота з книжками, прочитаними до уроку; визначення книжок для всебічного аналізу і обговорення (5-7 хв)

бесіда про героїв прочитаних книжок, авторів книжок (30 хв)

доповнення, розширення, уточнення читацького досвіду дітей вчителем (1-2 хв)

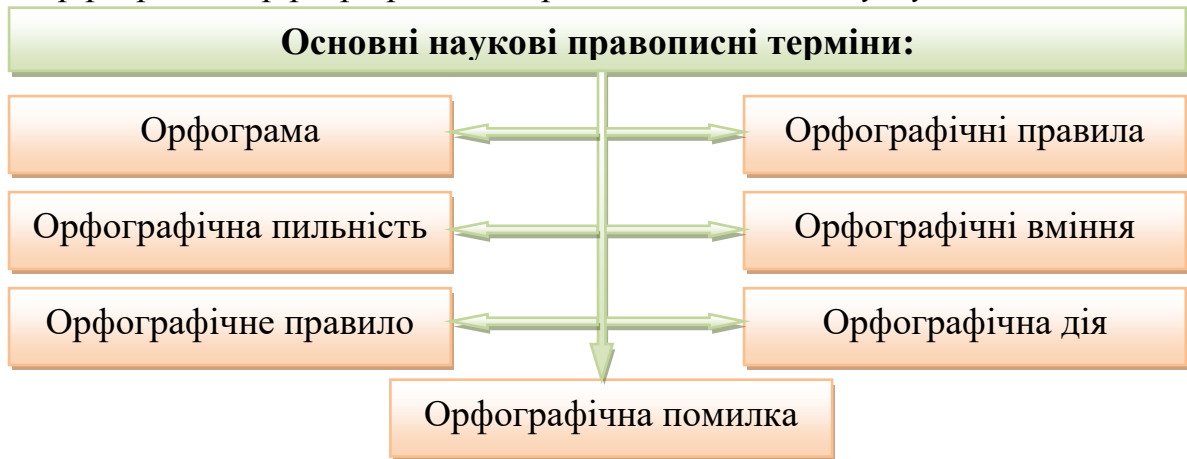
для кожного етапу формування читацької самостійності існує своя типова структура уроку позакласного читання

Тема 10. Методика вивчення орфографії

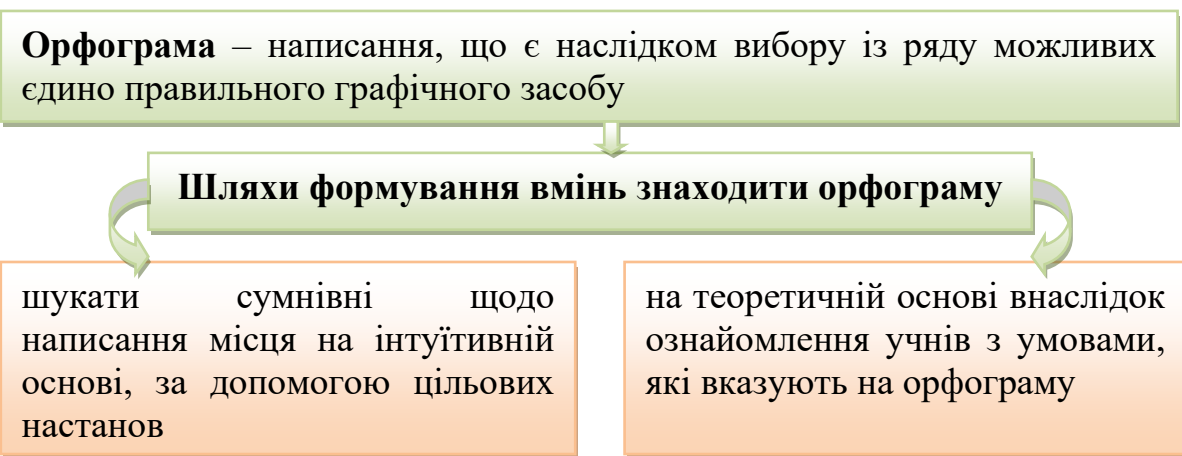
1. Орфографія як предмет вивчення

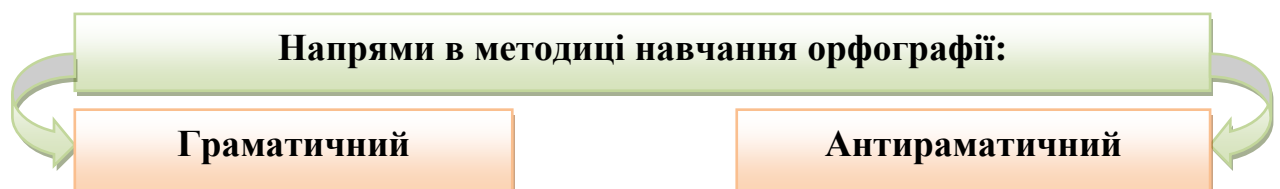
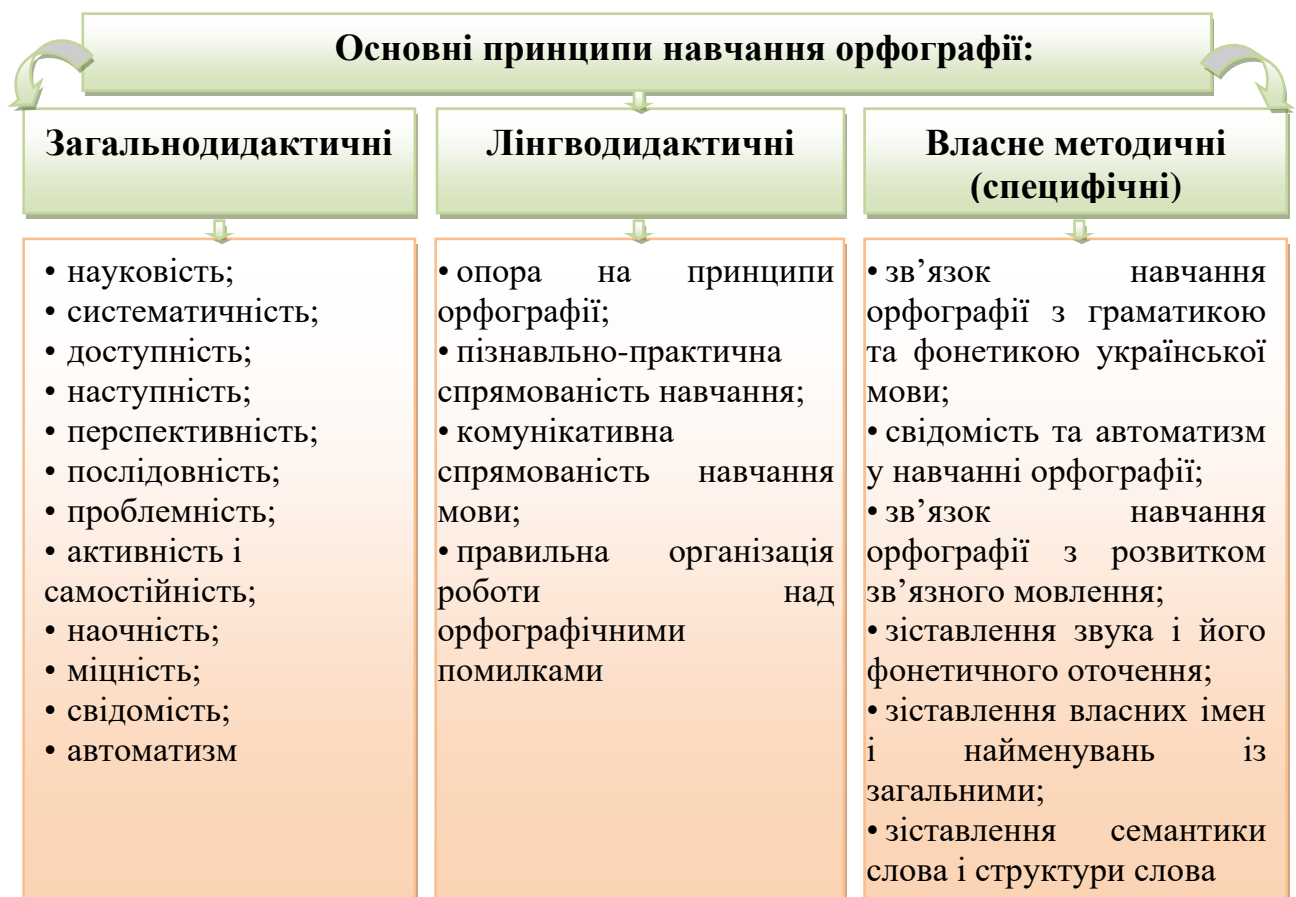
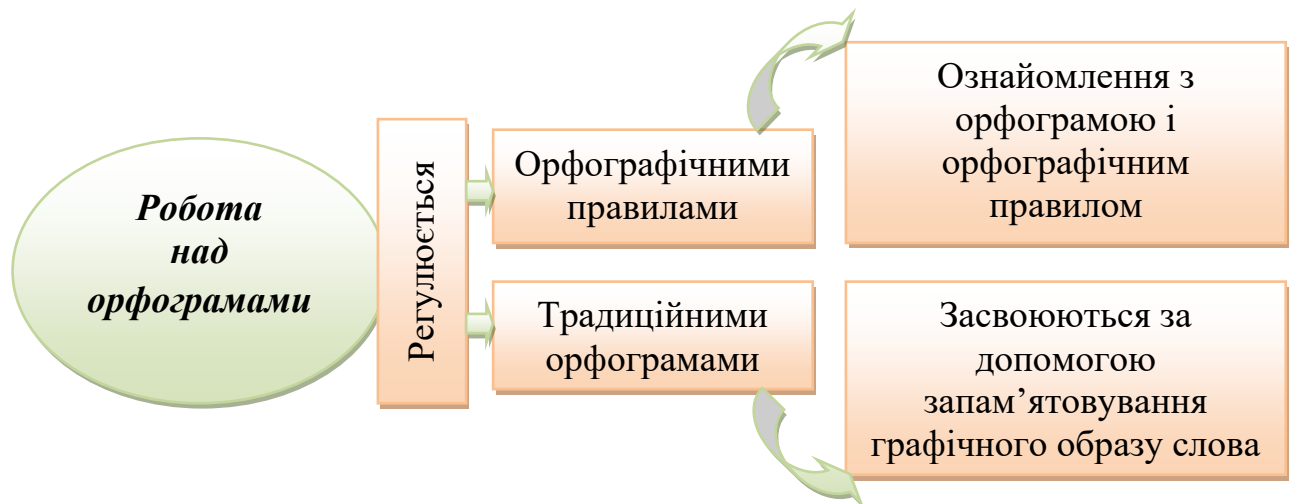

2. Орфограма. Орфографічний термінологічний мінімум учня

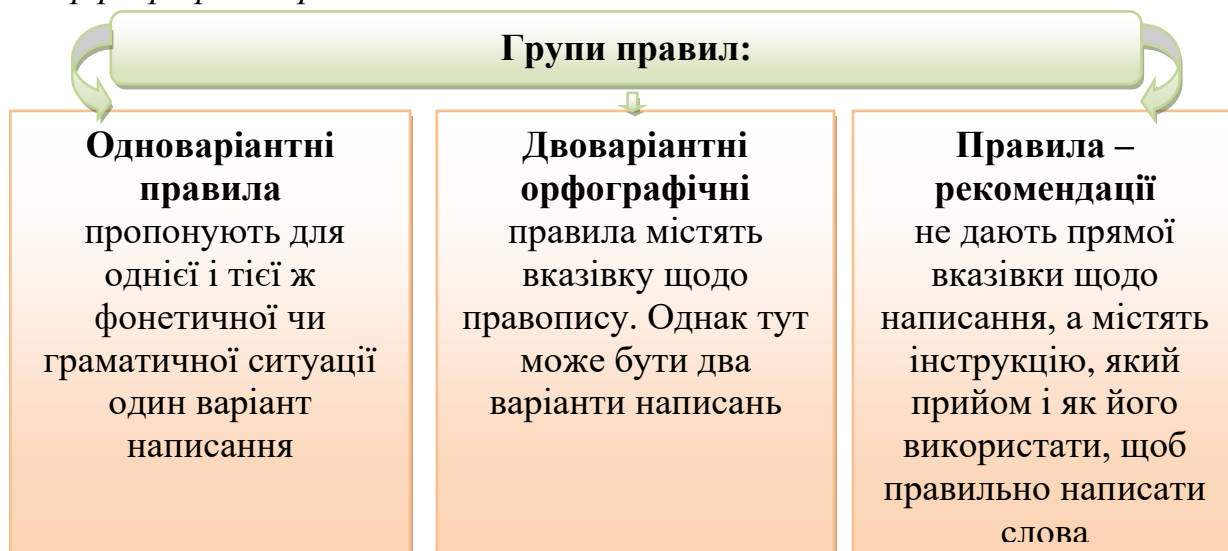
Шляхи знаходження орфограми

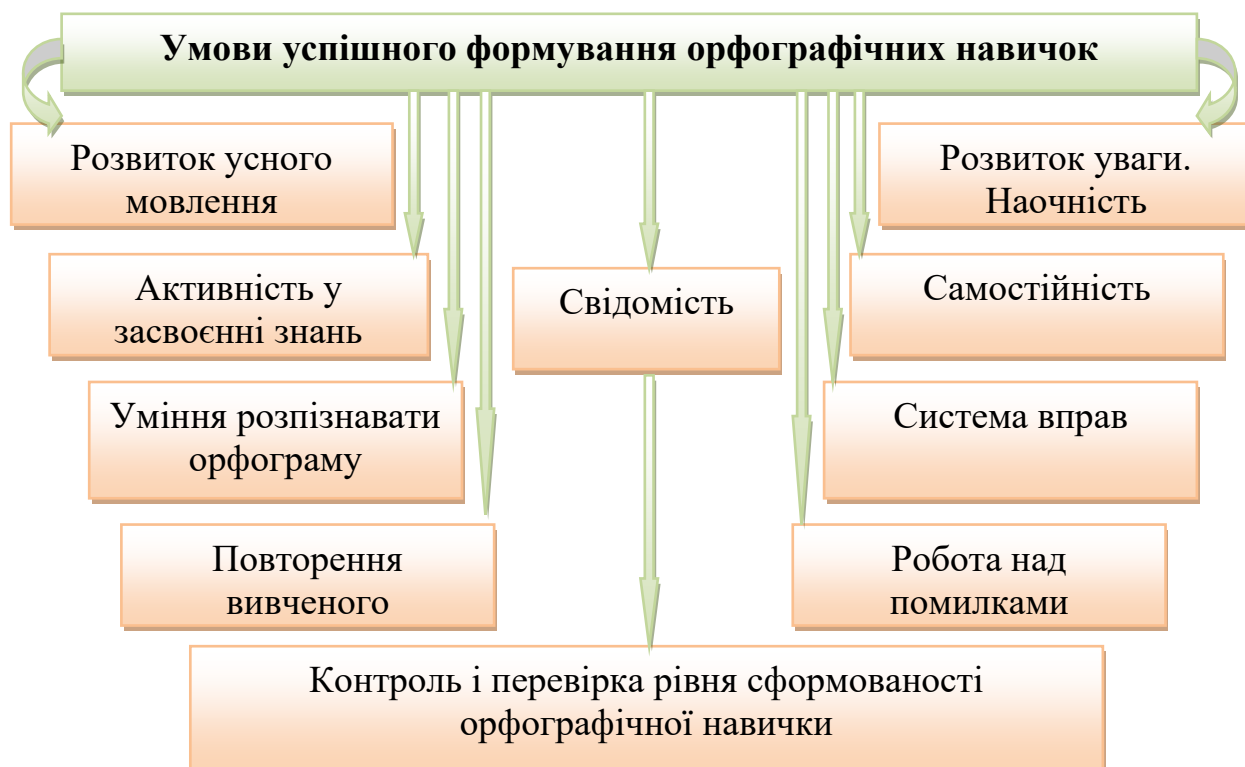

Практичне засвоєння тієї чи іншої орфограми залежить від умов, що визначають її наявність, і потребує своєрідного підходу, певних, найрезультативніших у кожному конкретному випадку вправ

3. Орфографічні правила

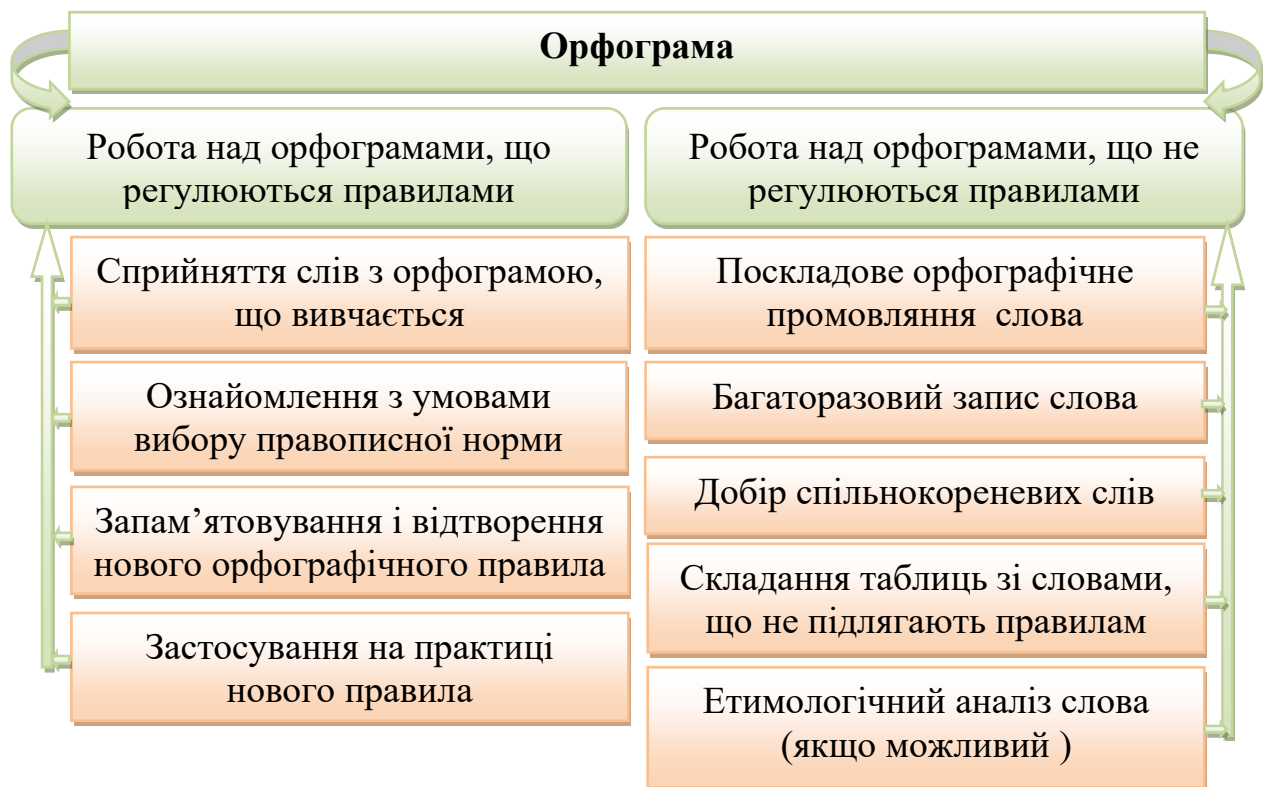

4. Класифікація орфограм

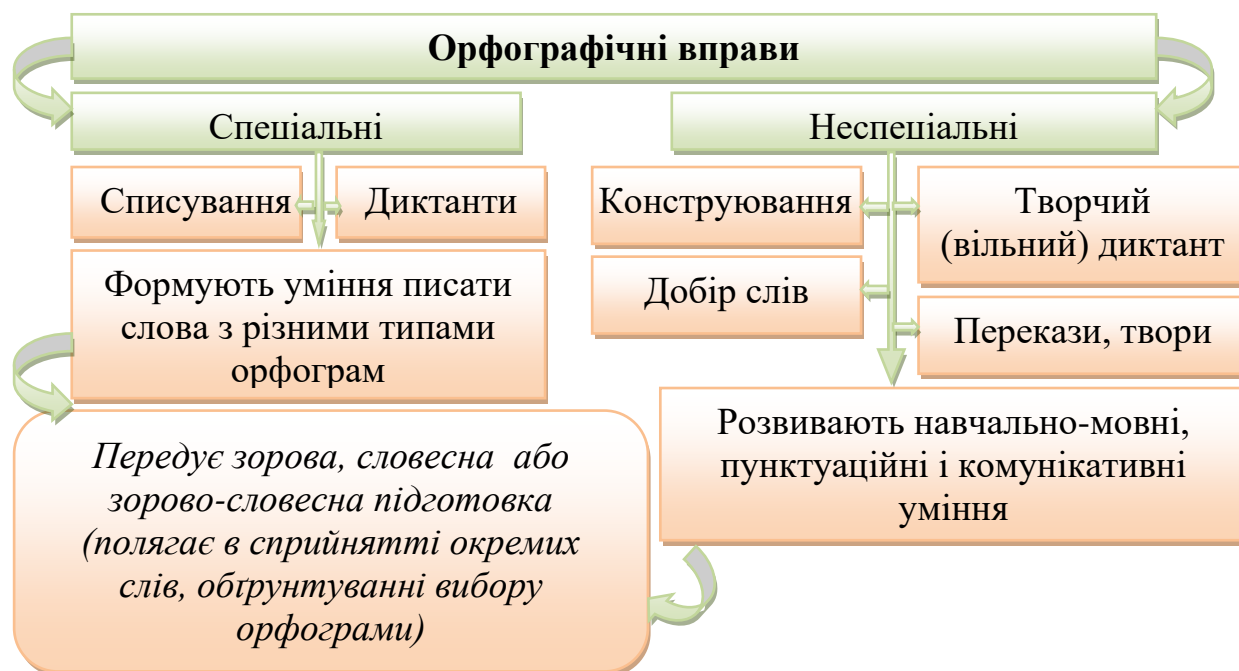

5. Робота над орфограмами

6. Види орфографічних вправ

Класифікація диктантів

	<i>За формами роботи</i>	<i>Види</i>
1.	За навчальною метою	<ul style="list-style-type: none"> • навчальні; • контрольні; • навчально-контрольні
2.	За особливостями сприймання тексту	<ul style="list-style-type: none"> • слухові; • зорові; • зорово-слухові
3.	За характером відтворення диктованого тексту	<ul style="list-style-type: none"> • текстуальні (без зміни тексту); • вибіркові; • вільні; • творчі; • диктанти-переклади
4.	За методикою організації	<ul style="list-style-type: none"> • без пояснень; • попереджувальні; • з коментуванням (коментоване письмо); • пояснювальні; • “перевіряю себе”
5.	За особливостями мовного матеріалу	<ul style="list-style-type: none"> • словникові; • з окремих словосполучень і речень, тексту
6.	За джерелом з якого сприймається текст	<ul style="list-style-type: none"> • з уст учителя; • за магнітофонним записом; • самодиктант (письмо вивченого напам’ять тексту)
7.	За формою проведення	<ul style="list-style-type: none"> • письмові; • усні; • з використанням сигнальних карток

Основні види навчальних диктантів

Наочність і технічні засоби навчання орфографії

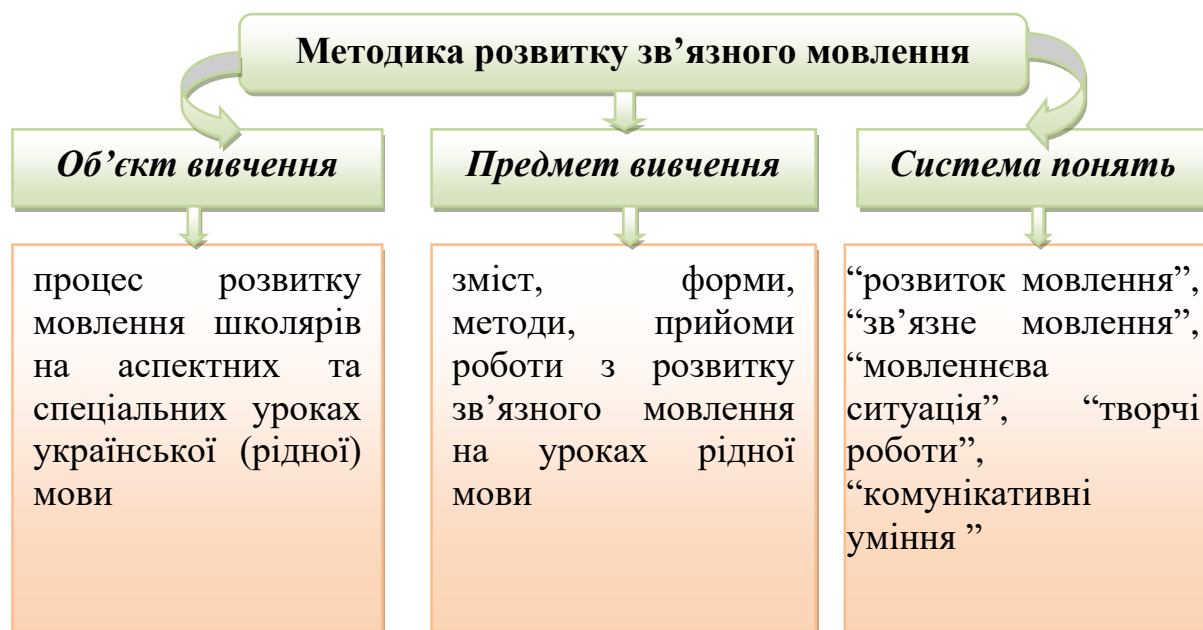
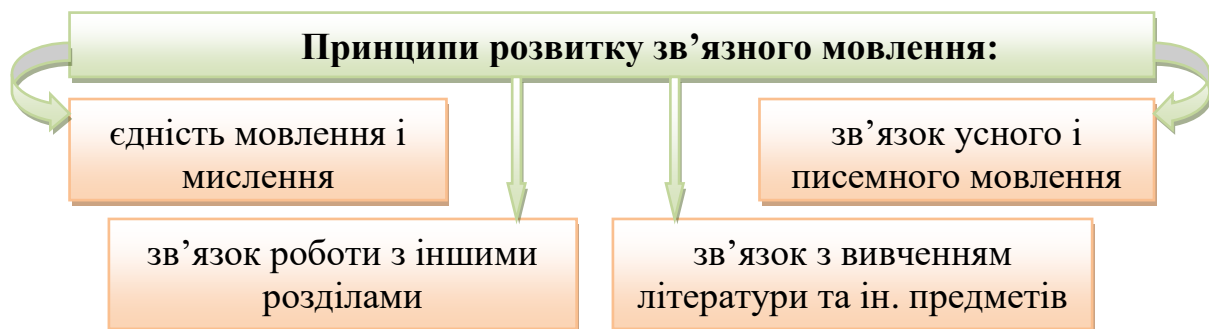
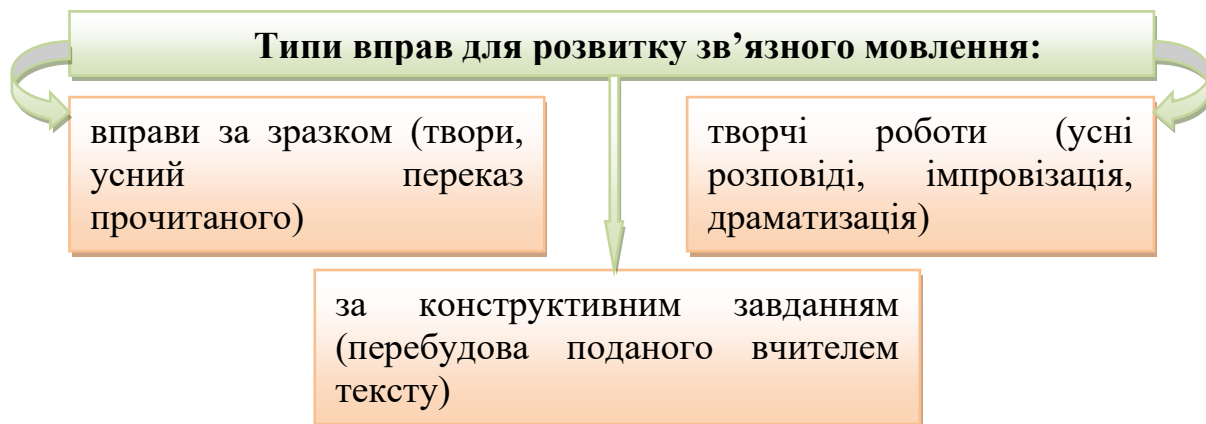
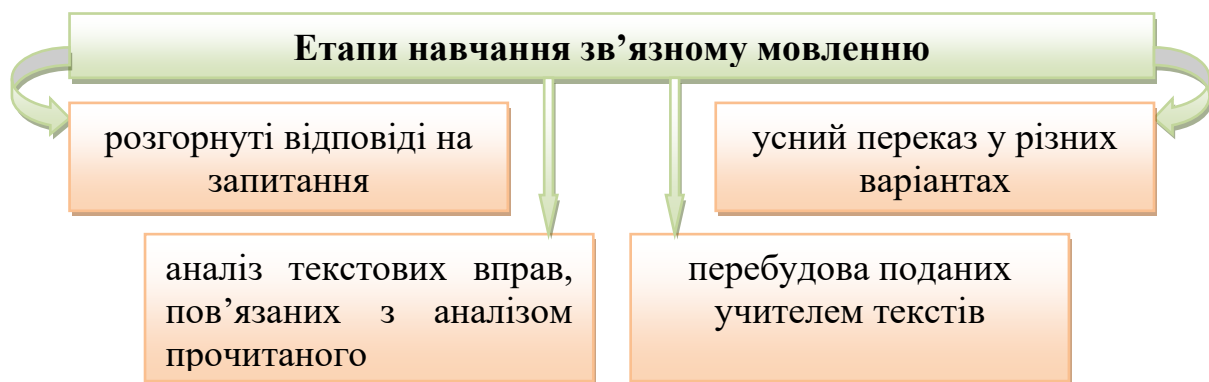
<i>Зорова та слухова наочність</i>	<i>Технічні засоби навчання</i>
<ul style="list-style-type: none"> • таблиці і схеми: <ul style="list-style-type: none"> ✓ опорні; ✓ порівняльні; ✓ узагальнюючі таблиці-схеми; ✓ динамічні; ✓ зіставні; ✓ протиставні; ✓ схеми-опори 	<ul style="list-style-type: none"> • магнітофон; • графопроектор; • радіопередачі; • телепередачі; • відеофільми; • комп'ютер; • мультимедійне обладнання

Орфографічна грамотність як частина загальної мовної культури складається внаслідок вивчення теорії, свідомого засвоєння правописних правил, що сприяють попередженню помилок, створюють перспективу успішного засвоєння нових правил, застерігають від помилок у майбутньому, забезпечують формування орфографічних умінь і навичок

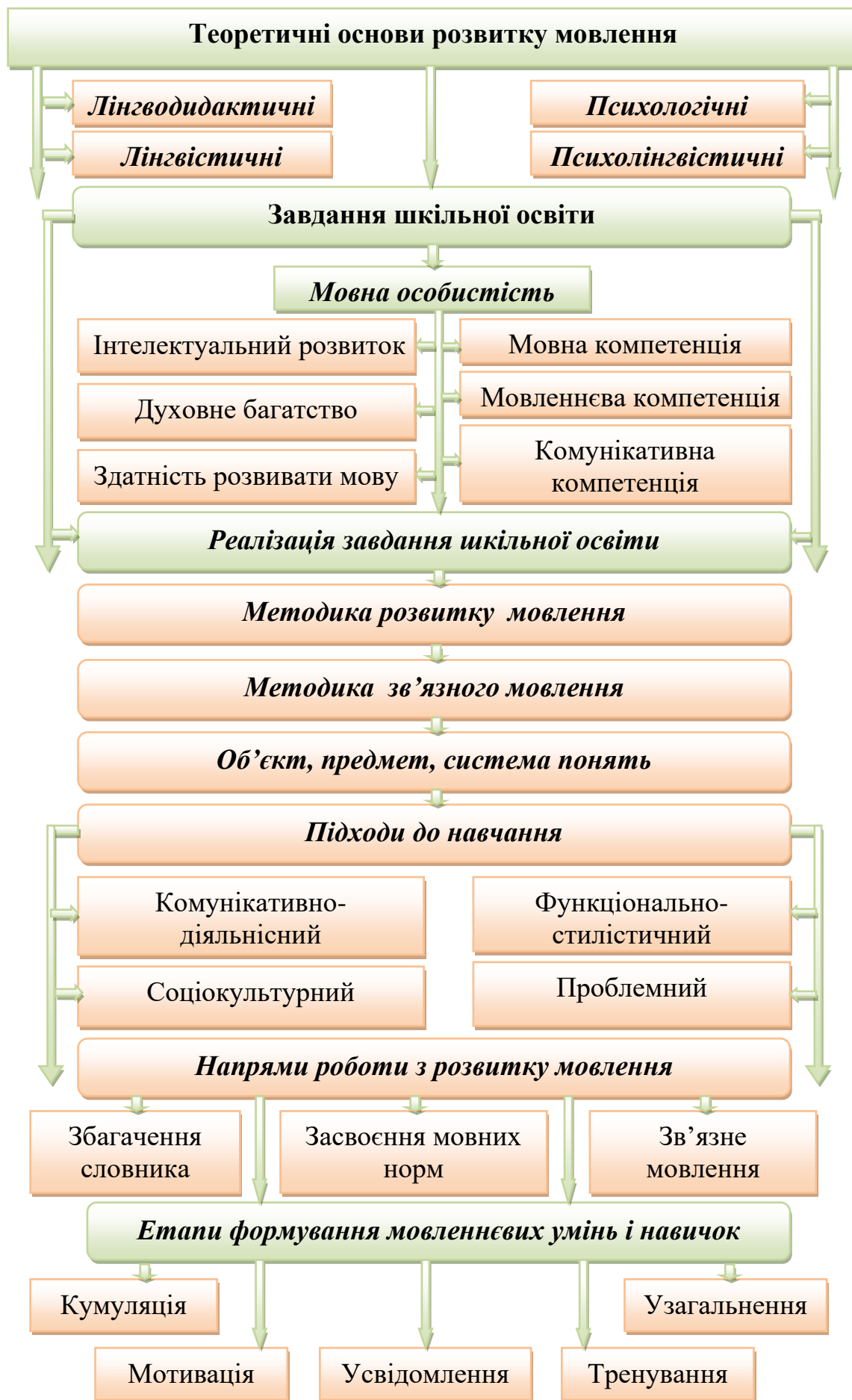
Тема 11. Методика розвитку мовлення. Методика роботи над переказами та творами

1. Розвиток мовлення як провідний принцип навчання в початкових класах

Діалогічне мовлення	Монологічне мовлення
<p><i>процес мовленнєвої взаємодії двох або більше учасників спілкування</i></p>	<p><i>безпосередньо спрямоване до співрозмовника чи аудиторії</i></p>
<p>виконує комунікативні функції:</p> <ul style="list-style-type: none"> • запит (повідомлення інформації); • пропозиція (прийняття або неприйняття); • взаємопереконання; • обмін думками 	<p>виконує комунікативні функції:</p> <ul style="list-style-type: none"> • інформативну; • впливову; • експресивну; • розважальну; • ритуально-культурну
<p>завжди:</p> <ul style="list-style-type: none"> • вмотивоване; • ситуативне; • емоційно забарвлене; • має двобічний характер 	<p>передбачає</p> <ul style="list-style-type: none"> • висловлювання однієї особи
<p>уміння й навички:</p> <ul style="list-style-type: none"> • виявляти обізнаність з обговорюваної теми; • досягати комунікативної мети; • дотримуватися теми спілкування; • аргументувати висловлені тези; • спростовувати хибні думки співрозмовників; • використовувати правила спілкування, мовленнєвого етикету, репліки для стимулювання, підтримування діалогу, дотримуватися норм літературної мови; • не перебивати співрозмовника, висловлюючи власну думку, доброзичливо його вислуховувати 	<ul style="list-style-type: none"> • має односпрямованість (передбачає слухача); • зв'язне (зв'язність думки, що виражається в композиційно-смісловій єдності тексту та зв'язність мовлення – володіння мовними засобами міжфразового зв'язку)
	<p>типи монологів залежно від комунікативної функції та характеру логіко-синтаксичних зв'язків між реченнями: опис, оповідь, повідомлення, міркування, переконання, роздум</p>

Основні чинники розвитку зв'язного мовлення

2. Типи переказів, методична робота під час написання переказу

Переказ тексту – послідовне відтворення змісту почутого або прочитаного тексту за допомогою власних та авторських слів, словосполучень і речень

Основні вимоги до переказу:

звучання живого мовлення учня, а не завченого зразка

використання учнем лексики, мовленнєвих зворотів й окремих синтаксичних конструкцій зразка

у тексті, який складає учень, повинен зберігатися стиль зразка

дотримання послідовності оригіналу, причинно-наслідкової залежності, передача всіх основних фактів і описів

у переказі повинні відображатися почуття дитини через виразність її мовлення

Значення переказу:

виробляє навички слухати й відтворювати почуте або прочитане

вчить розуміти й адекватно передавати чужі думки в усній і писемній формі

зкладає основи якісного викладу думок

Види переказів:

за метою проведення (контрольний, навчальний)

за обсягом (докладні, стислі, вибірккові)

за формою мовлення (усний, письмовий)

за типом мовлення (розповідь, опис, міркування)

за наявністю творчих елементів (творчий, переказ-переклад)

за наявністю додаткових завдань (граматичних, стилістичних)

ЗАПАМ'ЯТАЙ:

- тексти для переказів добираються з урахуванням вікових особливостей учнів;
- до уваги береться складність змісту, доступність лексики, граматичної будови та стилістики, здатність нести певну виховну мету, обсяг тексту;
- текст для переказу має бути доступним і цікавим дітям, не переобтяженим новими словами та зворотами, нескладним за композицією;
- у тексті не повинно бути малознайомих морфологічних форм, ускладнених типів речень.

Методика роботи над стислим переказом:

читання тексту учнями (мовчки і вголос) або вчителем

бесіда за змістом прочитаного (5-6 запитань)

робота над мовними засобами: словами, образотворчими засобами, окремими реченнями

стисле, в кількох реченнях, висловлення змісту тексту

детальний переказ одного-двох фрагментів (для порівняння) із стислою передачею цих же частин

складання плану

стислий переказ фрагментів за пунктами плану

самостійне створення тексту переказу та його запис

самоперевірка, завершення роботи

Комунікативні уміння учнів:

уміння вибирати з тексту (текстів) матеріал на задану тему

уміння визначати основну думку майбутнього висловлення

уміння систематизувати зібраний матеріал у відповідності до основної думки нового висловлення

уміння будувати висловлення іншого типу в порівнянні з типом вихідного тексту

уміння використовувати мовленнєві засоби вихідного тексту

Методика роботи над вибіркоким переказом

читання тексту

визначення його теми і головної думки

роздуми над темою, запропонованою для вибіркового переказу

визначення головної думки переказу

визначення типу тексту переказу

використання авторських мовленнєвих засобів

добір слів для зв'язку частин переказу

написання переказу

перевірка виконаної роботи

Методика роботи над творчим переказом

читання тексту учнями чи вчителем

бесіда за змістом прочитаного

визначення творчих завдань

складання плану творчого переказу

усний переказ за складеним планом

словникова робота

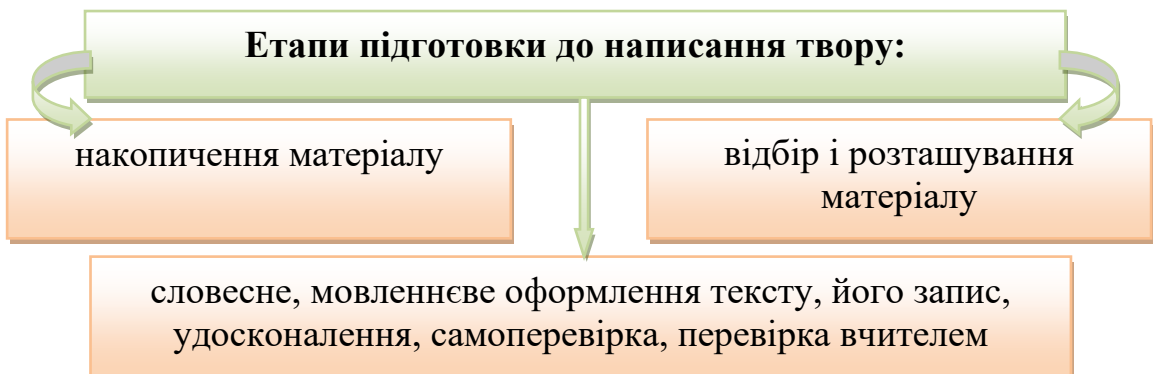
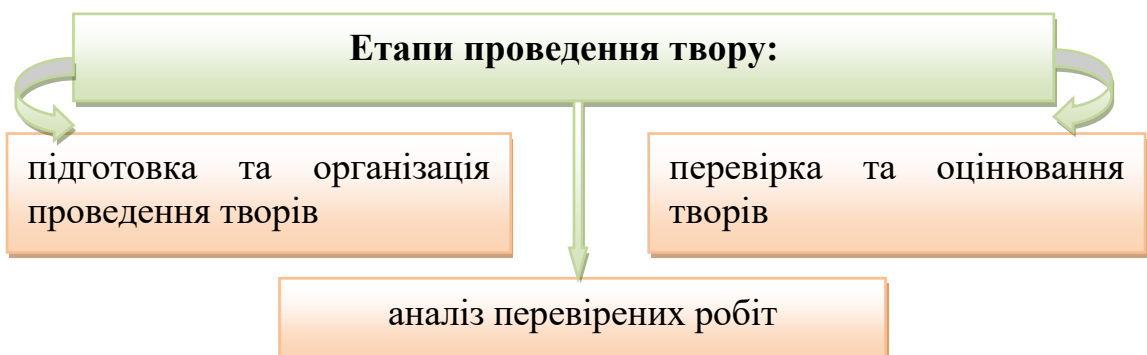
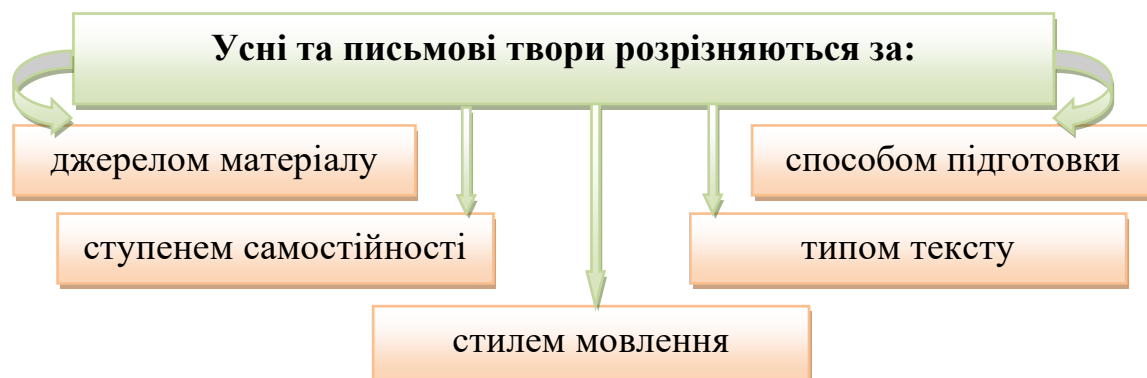
орфографічна підготовка

самостійне записування творчого переказу

перевірка виконаної роботи

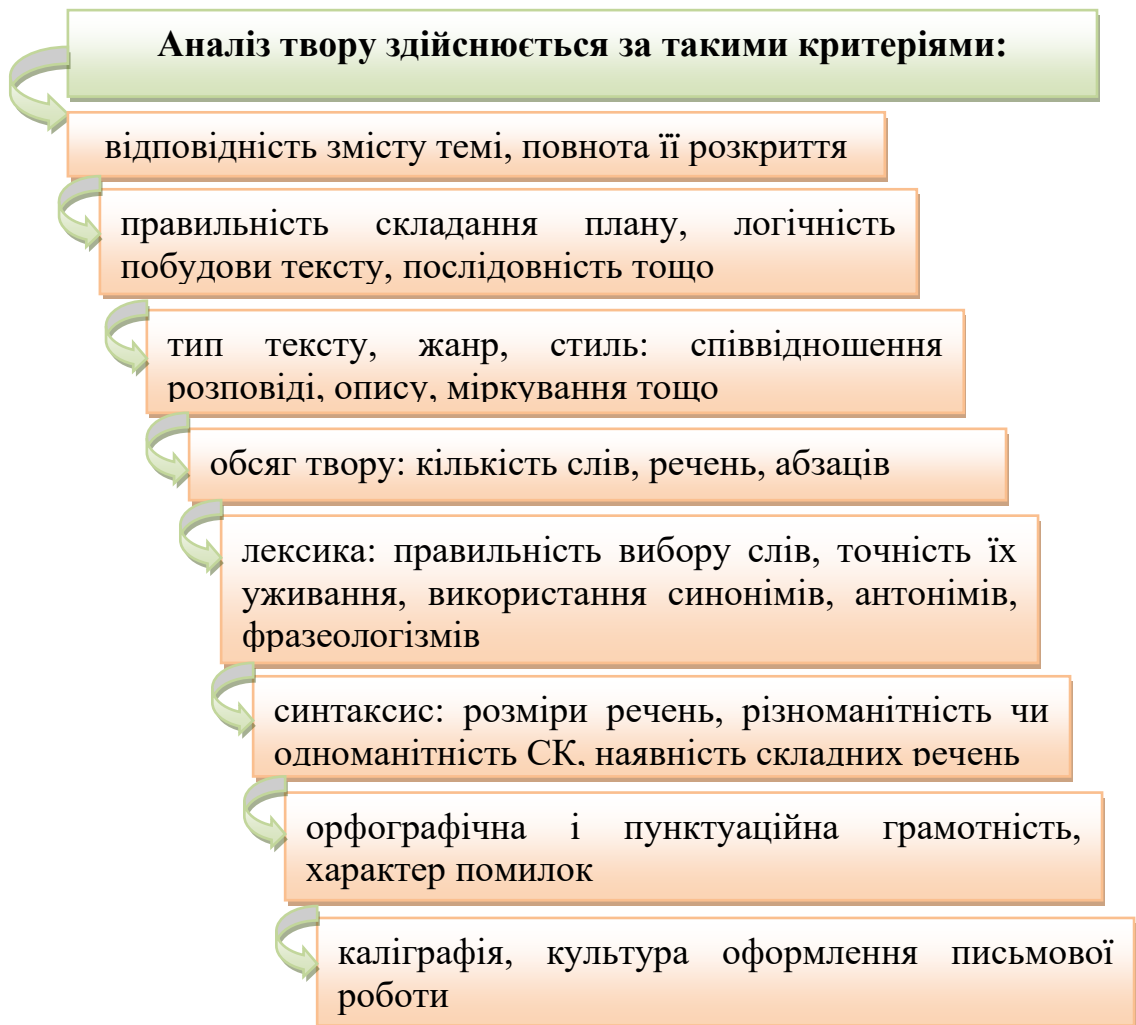
3. Твори учнів, методика роботи над твором

Твір – самостійний зв'язний виклад учнями власної думки, почуттів, суджень

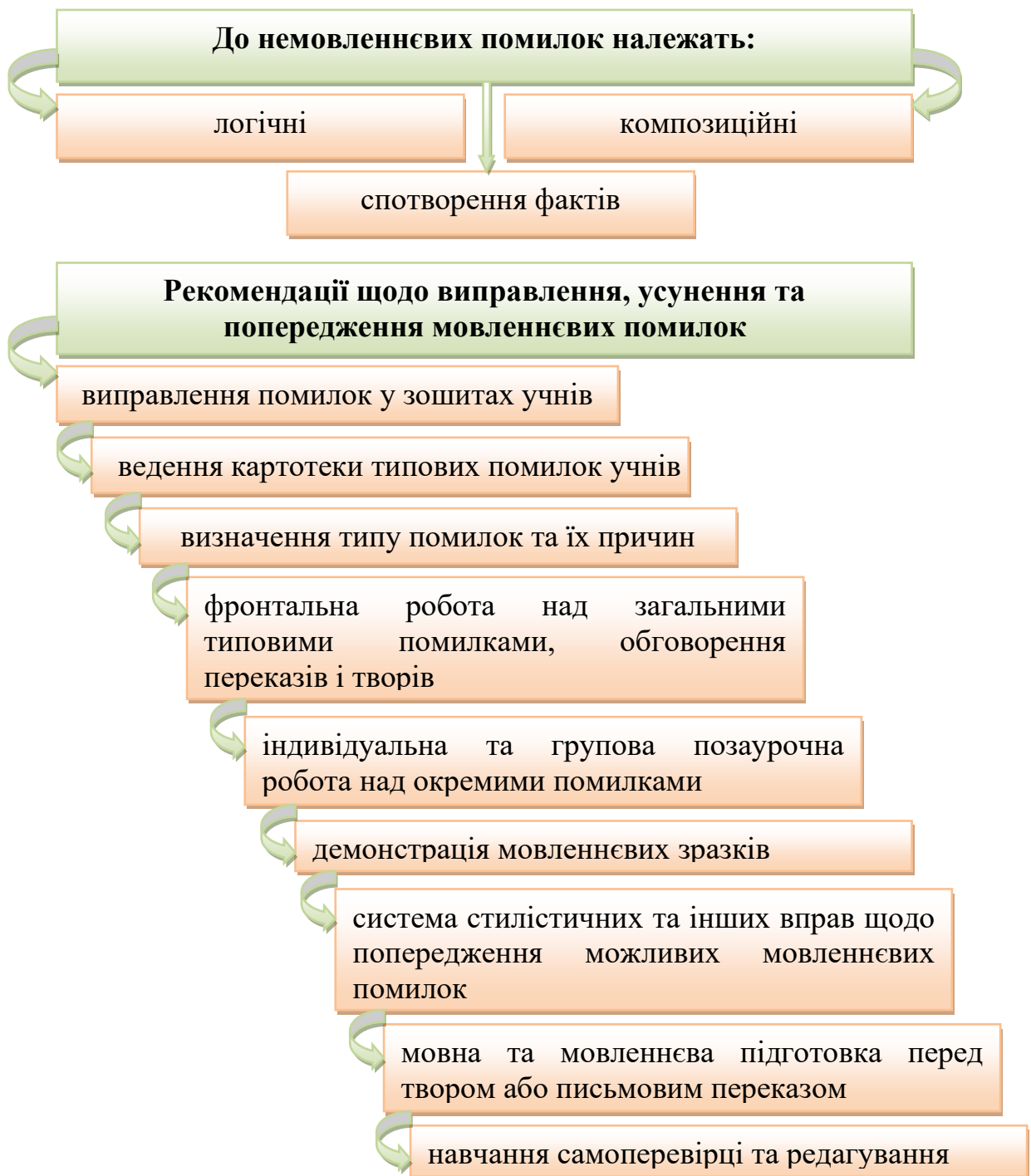
ЗАПАМ'ЯТАЙ! Оцінюючи твори, варто взяти до уваги:

- відповідність висвітлення теми;
- достовірність, точність викладеного, відповідність життєвій правді;
- послідовність висловлення;
- мовленнєве оформлення (точність, багатство, різноманітність мовних засобів);
- орфографічну та пунктуаційну грамотність

4. Мовні помилки, їх класифікація. Методика попередження й виправлення мовних помилок

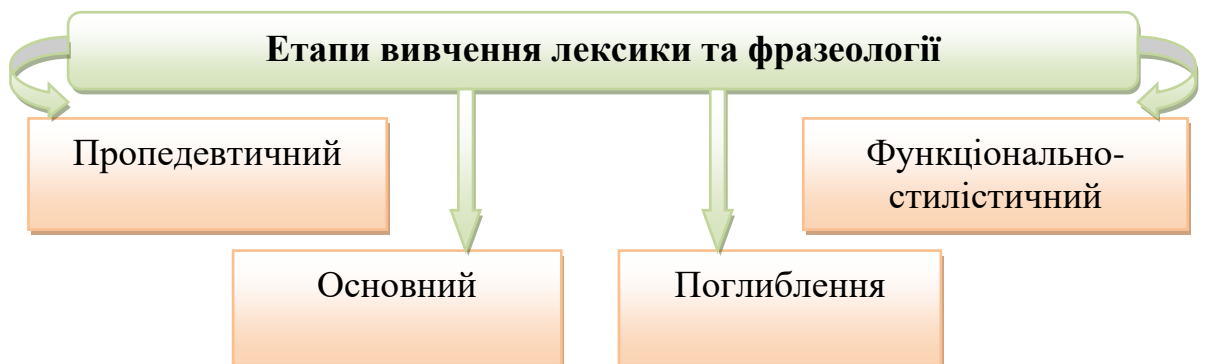
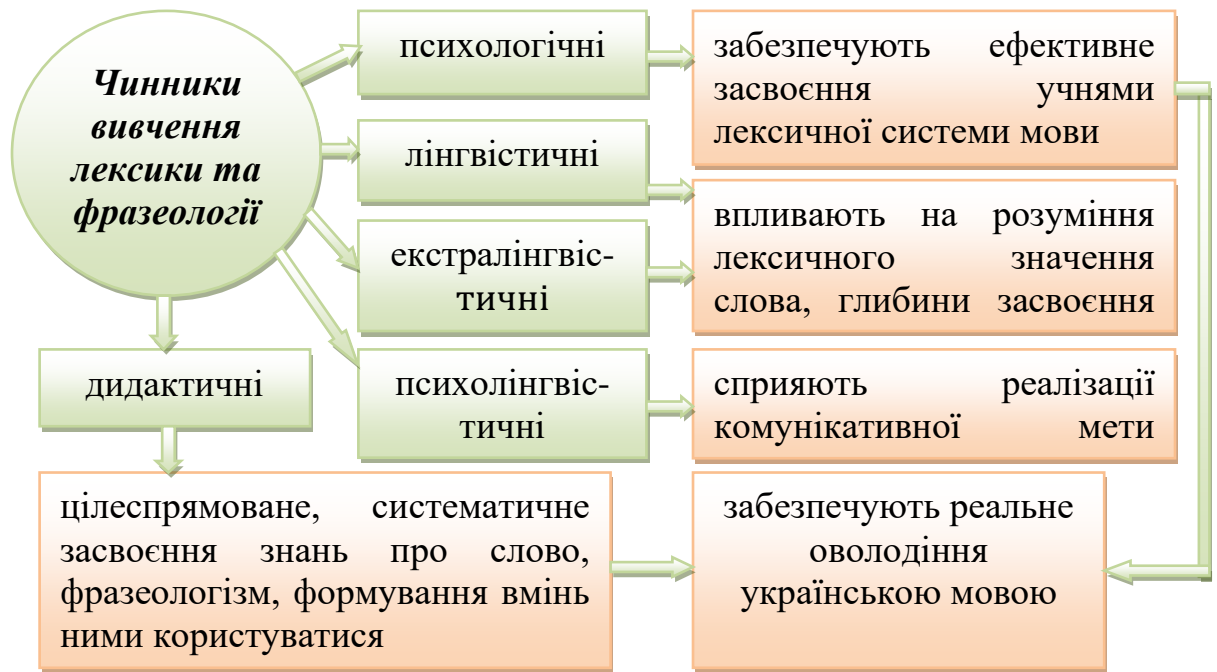
Тема 12. Методика вивчення елементів лексикології

1. Методика навчання лексики та фразеології

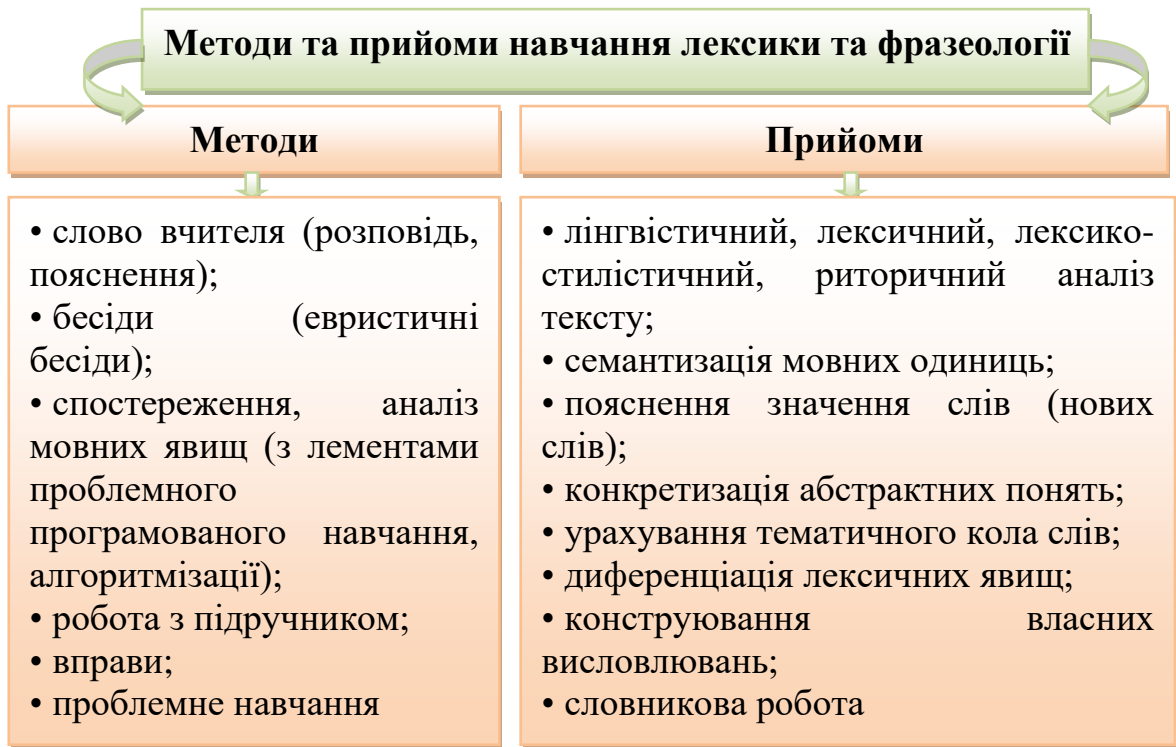
Лексика – розділ науки про мову, який вивчає її словникову систему та є лінгводидактичною основою організації роботи над формуванням уявлення про слово, словниковий запас молодших школярів

Фразеологія – розділ науки про мову, який вивчає лексичне значення, вживання та походження фразеологізмів

2. *Синоніми, методика їх опрацювання на уроках рідної мови*

Синоніми – однакові або близькі за значенням слова, але різні за звучанням

Види вправ під час роботи над синонімами:

вправи на виявлення близьких за значенням слів у пропонуваніх текстах

вправи на добір синонімів, які можуть слугувати заміною поданому

вправи на використання синонімів у власному мовленні

Вправи на виявлення близьких за значенням слів у пропонуваніх текстах:

на розташування синонімів за ступенем зростання чи зменшення вияву ознаки

на виявлення стилістичної доцільності використання синонімів у тексті

на вибір і групування слів близьких за значенням

Вправи на добір синонімів, які можуть слугувати заміною поданому:

на самостійний добір синонімів до поданого слова

на заміну синонімів у словосполученнях та реченнях

на вибір одного з поданих синонімів для точного поєднання їх з іншими словами в реченні

Вправи на використання синонімів у власному мовленні:

використання синонімів під час доповнення речень чи текстів

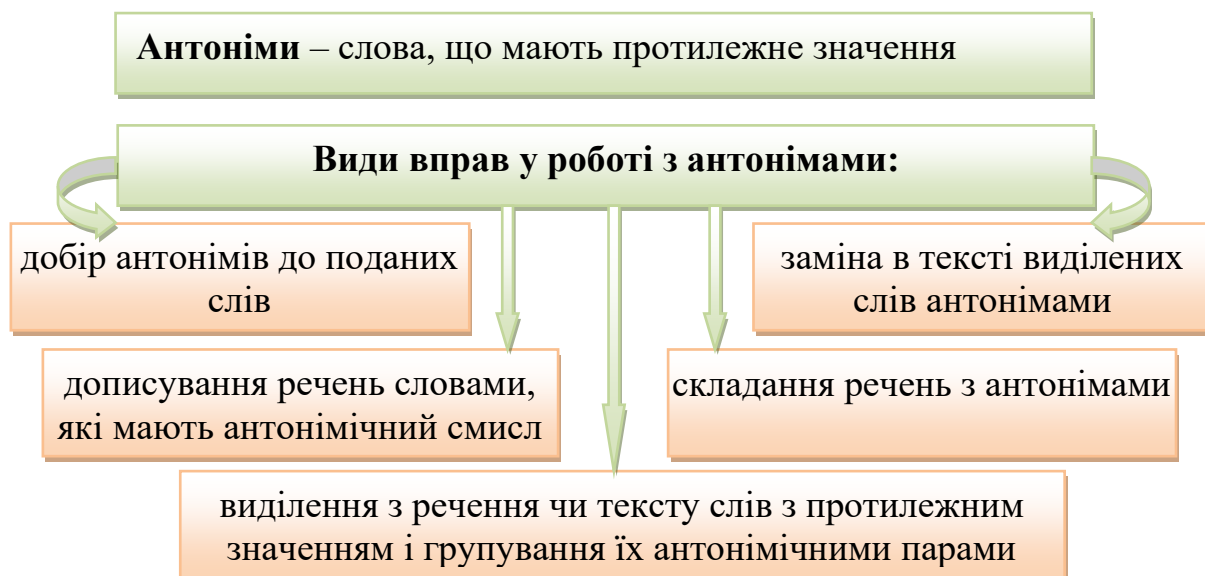
самостійне складання текстів із використанням синонімів (за малюнком, опорними словами)

редагування речень із метою усунення повторів того самого слова або вживання спільнокореневих слів

стилістичне редагування текстів за допомогою використання синонімів

ЗАПАМ'ЯТАЙ! У початкових класах учням не повідомляються теоретичні відомості про синоніми, хоча загальне визначення поняття *синоніми*, закріплене в терміні, дається

3. Антоніми, методика їх опрацювання на уроках рідної мови

4. Багатозначні слова

Система вправ у навчанні лексики та фразеології

Вправи	Призначення
на запам'ятовування слова, його семантики в єдності з вимовою і граматичною формою	закріплюють семантику слів і словосполучень, утворених на основі смислової узгодженості
на формування сполучень слів смислового характеру	доводять, що словосполучення будуються за законами смислової узгодженості в тісній взаємодії з граматичними нормами
на підготовку мовлення	сприяють активній роботі над опорами для створення власних висловлювань
ситуативні	сприяють вирішенню комунікативних завдань на основі засвоєного словника
творчі	сприяють створенню речень, текстів на основі здобутих знань
лексичного, лексико-стилістичного аналізу	формують уміння і навички аналізувати ситуацію, стильові ознаки, лексичні одиниці, стиль тексту
словникові	сприяють засвоєнню лексичних одиниць мови, збагаченню словникового запасу учнів

Значення лексико-стилістичного аналізу

Тема 13. Методика вивчення елементів граматики на уроках рідної мови

Грамматична будова української мови разом з основним словниковим фондом складає її основу, специфіку, неповторність. Грамматичні правила й закони виводяться з конкретних фактів, з мовної практики народу. Вони виробляються багатьма поколіннями впродовж тривалого часу і є узагальненням досвіду абстрагуючої роботи мислення

Методи та прийоми вивчення граматики:

<i>Методи</i>	<i>Прийоми</i>
<ul style="list-style-type: none"> • інформаційно-рецептивний; • спонукально-репродуктивний; • проблемний; • показово-рецептивний; • стимулюючо-пошуковий; • спонукально-пошуковий 	<ul style="list-style-type: none"> • граматичний розбір; • порівняння граматичних категорій; • постановка граматичного запитання; • алгоритмізація та ін.

1. Методика формування граматичних понять в початковій школі

Методи та прийоми навчання синтаксису

<i>Методи</i>	<i>Прийоми</i>
<ul style="list-style-type: none"> • слово вчителя (розповідь, пояснення) • бесіда (евристична бесіда); • спостереження, аналіз мовних явищ (з елементами проблемного програмованого навчання); • робота з підручником; • вправи 	<ul style="list-style-type: none"> • аналіз словосполучень; • синтаксичний розбір речень; • введення та вилучення окремих компонентів речення; • складання речень за опорними словами, схемами; • редагування

2. Формування поняття про речення

Речення – це одиниця зв'язного мовлення

За метою висловлювання речення бувають:

Розповідні
(розповідь)

Питальні (наявність
питальних слів Хто? Де?
Куди? Коли? і т.ін.)

Спонукальні
(звертання, наказова
форма дієслова)

За емоційним забарвленням (інтонаційні) речення бувають:

Окличні

Неокличні

Засвоєння понять «основа речення», «члени речення»:

1 етап (1-2 кл.) –
формується поняття
про центр речення

2 етап (3 кл.) – відбувається
засвоєння граматичних
понять «основа речення»,
«головні члени речення»,
«другорядні члени речення»

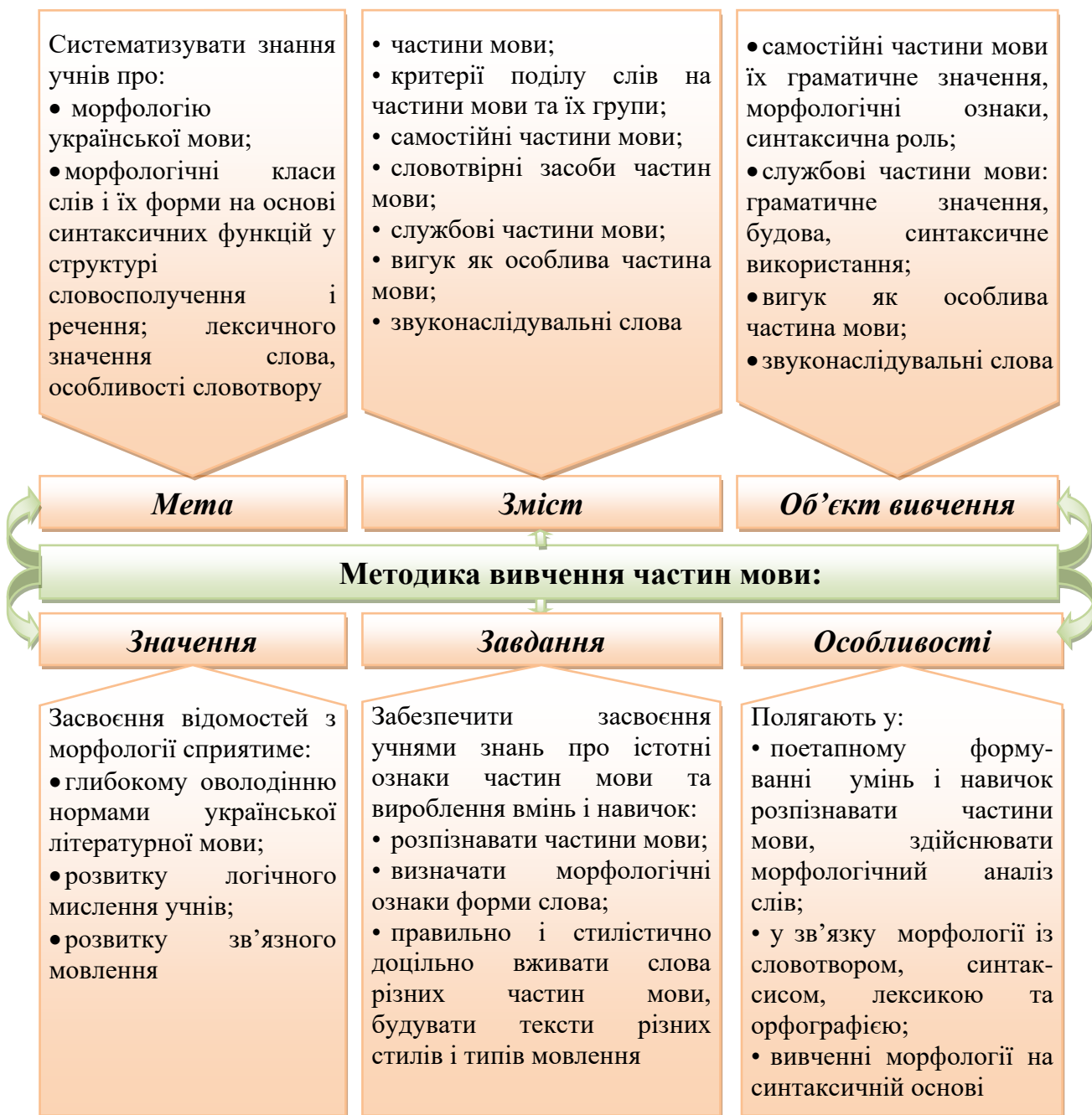
3 етап (4 кл.) –
систематичне
повторення та
закріплення набутих
знань

ЗАПАМ'ЯТАЙ! У початкових класах учні засвоюють лише одну з ознак словосполучення: слова в ньому пов'язуються за смислом і граматично – за допомогою закінчень слів або закінчень і прийменників; зв'язок встановлюється постановкою питання від головного слова до залежного.

Не вживають термін «словосполучення». **Вживають** вираз «сполучення слів»

У 3 класі встановлюють двосторонній зв'язок між підметом і присудком, засвоюючи при цьому, що між іншими членами речення існує зв'язок лише односторонній.

Тема 14. Методика вивчення частин мови

Робота над словом як структурним елементом морфологічного рівня мовної системи виявиться дієвим фактором поглиблення знань і мовного розвитку школярів, якщо вона органічно поєднується з матеріалом інших розділів, тобто з урахуванням принципів наступності та перспективності.

Формування в молодших школярів окремих граматичних понять розпочинається з 1 класу та продовжується впродовж усього навчання в початковій школі, поступово розширюючись і поглиблюючись.

Процес формування граматичного поняття «частини мови»:

1 етап – аналіз мовного матеріалу з метою виділення істотних ознак поняття

2 етап – узагальнення істотних ознак, встановлення зв'язків між ними та уведені терміна

3 етап – уточнення суті ознак поняття і зв'язків між ними. Засвоєння окремих граматичних ознак частин мови

4 етап – конкретизація вивченого поняття завдяки виконанню вправ, які вимагають практичного застосування одержаних знань

Засвоєння частин мови ґрунтується на:

лексичних ознаках
(іменник – назва предмета)

вмінні правильно поставити до слова граматичне питання

врахуванні формально-граматичних показників кожної частини мови

Опрацьовуючи кожну частину мови, учні з'ясовують:

Що ця частина мови означає?

На яке питання відповідає?

Як (за чим) змінюється?

Яким членом речення найчастіше виступає?

З якою частиною мови вступає в зв'язок?

Як найчастіше утворюється?

У процесі вивчення частин мови в учнів закріплюються і вдосконалюються вміння граматично правильно будувати словосполучення та речення, вводити їх у зв'язні висловлювання; продовжується формування орфоепічних умінь і навичок щодо правильного вимовляння окремих граматичних форм; засвоюються теми, пов'язані з виробленням орфографічної навички; формуються вміння і навички комунікативного використання мовних засобів у мовленні

Методи та прийоми навчання морфології

<i>Методи</i>	<i>Прийоми</i>
<ul style="list-style-type: none"> • слово вчителя (розповідь, пояснення) • бесіда (евристична бесіда); • спостереження, аналіз мовних явищ (з елементами проблемного програмованого навчання, алгоритмізації); • робота з підручником; • вправи 	<ul style="list-style-type: none"> • морфологічний розбір слова; • постановка слова в потрібній формі; • розмежування аналогічних слів, що належать до різних частин мови; • зіставлення граматичних форм; • спостереження над паралельними морфологічними формами; • складання словосполучень і речень; • складання таблиць; • алгоритмізація, програмування

Частини мови (таблиця-опора)

Основні принципи навчання морфології

<i>Загальнодидактичні</i>	<i>Лінгводидактичні</i>	<i>Власне методичні (специфічні)</i>
<ul style="list-style-type: none"> • науковість; • систематичність; • доступність; • наступність ; • перспективність; • послідовність; • проблемність; • зв'язок теорії з практикою; • наочність 	<ul style="list-style-type: none"> • взаємозалежність мови і мислення; • функціональність; • лексико-граматичний принцип; • парадигматичний; • історичний; • морфолого-синтаксичний 	<ul style="list-style-type: none"> • вивчення частин мови у зв'язку з фонетикою, лексикою, словотвором синтаксисом; • вивчення частин мови на синтаксичній основі; • вивчення системи відмінювання частин мови і словотвору у зв'язку з орфографією; • вивчення частин мови в поєднанні з розвитком зв'язного мовлення учнів

Система вправ у навчанні морфології

<i>Вправи</i>	<i>Призначення</i>
<i>Вправи на заміну одних форм іншими</i>	Сприяють розвитку мовлення, навчають зіставляти різні форми слів, формують уміння користуватися лексичними та граматичними синонімами
<i>Спостереження і порівняння мовних явищ</i>	Дають змогу усвідомити, що слова мають певну форму
<i>Морфологічний розбір</i>	Для усвідомлення морфологічних ознак слова, розуміння і застосування орфографічних правил
<i>Тренувальні вправи</i>	Підсилюють увагу до виучуваних явищ, навчають користуватися необхідними формами слів, допомагають краще усвідомити лексичне значення слова
<i>Вправи на переклад</i>	Забезпечують здійснення українсько-російських зіставлень, спостерігати за відмінностями в морфологічних формах обох мов
<i>Творчі</i>	Збагачують словник учнів, створюють умови для застосування орфографічних правил

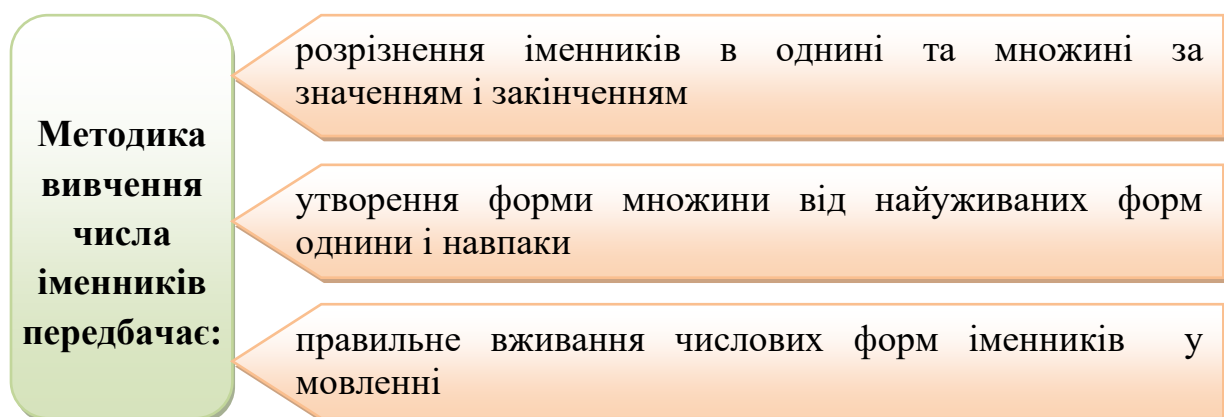
У процесі навчання морфології слід звернути особливу увагу на структурно-семантичний підхід як до вивчення частин мови, так і до конкретних граматичних форм того чи іншого слова. Такий підхід полягає в розгляді морфологічних явищ з двох точок зору (структури та значення) і пояснюється тим, що в мові реально існує зв'язок форми та значення, особливо на морфологічному й синтаксичному рівнях.

1. Методика вивчення іменника як частини мови

2. Методика роботи над вивченням іменника

До іменників, що вживаються лише в однині належать:

- слова з речовинним значенням: мука, сіль, пиво, молоко, сталь, вапно;
- слова із збірним значенням: старостат, учительство, агентура, дрібнота, рідня, городина, вишняк, верб'я;
- назви абстрактних понять: молотьба, жовтизна, курява, тиша, змагання, блиск, радість, дружба, садівництво, успішність, рань.

До іменників множинної форми належать:

- назви конкретних предметів парної або симетричної будови: вила, ворота, кайдани, куранти, ножиці, ковзани, штани, ночви;
- назви предметів, що сприймаються як сукупність, збірність: гроші, кучері, солодоці, нутроці, фінанси, чари, шахи, оплески;
- назви речовин, залишків і т. ін.: вершки, ліки, дріжджі, консерви, згребини, покидьки, висівки;
- назви дій, процесів, станів: вибори, проводи, збори, піжмурки;
- назви часових понять: канікули, роковини, сутінки;
- деякі географічні назви: Чернівці, Житні Гори, Карпати, Дунаєві, Черкаси.

Методика вивчення роду іменників передбачає:

- граматичне поняття роду іменників формується на основі пояснювально-ілюстративного методу
- аналіз трьох родів: чоловічого, жіночого, середнього; щоб визначити рід іменника, потрібно поставити його в однині; рід деяких іменників слід запам'ятати
- вправи на розрізнення роду базуються на постановці запитань до іменників в однині: він, вона, воно

**Методика
вивчення
відмінювання
іменників за
відмінками:**

зміна іменників за відмінками служить для зв'язку їх з іншими словами

крім відмінкових закінчень для зв'язку слів інколи використовуються прийменники

називний і давальний відмінки ніколи не вживаються із прийменниками; а місцевий – ніколи не вживається без прийменників

Відмінювання іменників за відмінками

Зміна закінчень іменників називається відмінюванням, або змінюванням за відмінками

Називний	Н.в.	хто? що?	дядько, дощ
Родовий	Р.в.	кого? чого?	дядька, дощу
Давальний	Д.в.	кому? чому?	дядькові (-у), дощеві (-у)
Знахідний	З.в.	кого? що?	дядька, дощ
Орудний	О.в.	ким? чим?	дядьком, дощем
Місцевий	М.в.	на (у) кому? на (у) чому?	(на) дядькові (-у), (на) дощі
Кличний	Кл.	форма звертання	дядьку, дощу

Назва	Питання	Зв'язані прийменники	Примітка
Н.в.	хто? що?		прямий відмінок, початкова форма, вживається без прийменників, виражає підмет у реченні
Р.в.	кого? чого?	для, біля, від, до, серед, про, через	непрямий відмінок, вживається з прийменником чи без
Д.в.	кому? чому?		непрямий відмінок, вживається без прийменників
З.в.	кого? що?	про, за, через	непрямий відмінок, вживається з прийменником чи без
О.в.	ким? чим?	над, під, між, за, з, із, між, перед	непрямий відмінок, вживається з прийменником чи без
М.в.	на (у) кому? На (у) чому?	у, в, на, по, при	непрямий відмінок, вживається з прийменником чи без
Кл.	форма звертання		непрямий відмінок, вживається при звертанні

Називний і знахідний відмінки іменників – назви неістот

Називний відмінок	Знахідний відмінок
що? (назва неістот)	що? (назва неістот)
Означає предмет, що виконує дію. У реченні виступає підметом.	Означає предмет, на який скерована дія. У реченні виступає другорядним членом.
<i>(Що?) Кетцаль (Н.в.) — грошова одиниця.</i>	<i>Бере в руки (що?) кетцаль (З.в.).</i>

Родовий і знахідний відмінки іменників — назви істот

Родовий відмінок	Знахідний відмінок
кого? (немає)	кого? (бачу)
відсутність чогось або приналежність до когось чи чогось	предмет (особу), на яку спрямована дія
розпізнається підстановкою іменника ж. р. на -а (бандуристка)	розпізнається підстановкою іменника ж. р. на -а (бандуристка)
<i>Голос (у кого?) у бандуриста (у бандуристки) дзвенить урочисто, ясно, натхненно.</i>	<i>Слухає (кого?) славного бандуриста (бандуристку) притихла громада.</i>

Давальний та місцевий відмінки

Давальний відмінок	Місцевий відмінок
кому? чому? (даю)	на кому? на чому?
означає особу або предмет, на користь яких відбувається дія	має значення місце дії
рідко вживається з прийменниками	завжди вживається з прийменником
<i>Несхитні витязі виборювали волю рідній (чому?) землі.</i>	<i>Несхитні витязі подолали ворогів (де? на чому?) на рідній землі.</i>

Іменники чоловічого та жіночого роду на -а (-я) родового відмінка однини

Основа на твердий приголосний	Основа м'який приголосний та [ж], [ч], [щ]	Основа на [й]
-и	-і	-ї
<i>Миколи</i> <i>дівчини</i> <i>перемоги</i> <i>краси</i>	<i>Іллі</i> <i>зорі</i> <i>кручі</i> <i>вежі</i>	<i>Марії</i> <i>мрії</i> <i>надії</i> <i>подвір'ї</i>

Чергування голосних звуків [i] з [o], [e] в іменниках чоловічого та жіночого родів

Іменник у початковій формі (що?)	Іменник у непрямому відмінку (чого?)	Звуки, які чергуються
<i>сіль</i> <i>лід</i>	<i>солі</i> <i>льоду</i>	[i] -> [o]
<i>камінь</i> <i>осінь</i>	<i>каменя</i> <i>осені</i>	[i] -> [e]

Іменники жіночого роду на -а (-я) в орудного відмінку однини

Основа на твердий приголосний	Основа на м'який приголосний та [ж], [ч], [щ]	Основа на [й]
-ою	-єю	-єю
<i>мальвою</i> <i>калиною</i>	<i>землею</i> <i>межею</i> <i>площею</i> <i>кручею</i>	<i>історією</i> <i>лілією</i>

Іменники жіночого роду з нульовим закінченням у початковій формі

Основа у Н.в. закінчується одним приголосним звуком	Основа у Н.в. закінчується двома приголосними звуками	Основа у Н.в. закінчується на [б], [в], [ф], [р],
-у (-ю)		
відбувається подовження цього звука: <i>молоддю</i> <i>сіллю</i>	подовження не відбувається: <i>мудрістю</i> <i>радістю</i>	Перед закінченням ставиться апостроф: <i>любов'ю</i> <i>верф'ю</i>

Іменники чоловічого роду

Основа на твердий приголосний	Основа на м'який приголосний та [ж], [ч], [щ]	Основа на [й]
-ом	-ем	-єм
<i>гербом</i> <i>дубом</i> <i>столом</i>	<i>оленом</i> <i>вужем</i> <i>мечем</i>	<i>гаєм</i> <i>роєм</i> <i>чаєм</i>

Приклади відмінювання іменників однини

Відмінок	Питання, допоміжні слова	Жіночий рід	Чоловічий рід	Середній рід
Н.в.	хто? що?	дума межа	дуб боєць	озеро поле
Р.в.	кого? чого? (немає)	думи пісні	дуба бійця	озера поля
Д.в.	кому? чому? (даю)	думі пісні	дубу бійцю (-еві)	озеру полю
З.в.	кого? що? (бачу)	думу пісню	дуб бійця	озеро поле
О.в.	ким? чим?	думою піснею	дубом бійцем	озером полем
М.в.	на кому? на (у) чому?	в думі в пісні	на дубі на бійцеві (-ю)	на озері на полі
Кл.		думо пісне	дубе бійцю	озеро поле

Приклади відмінювання іменників множини

Відмінки	Питання, допоміжні слова	Жіночий рід	Чоловічий рід	Середній рід	Правило
Н.в.	хто? що?	думи пісні	дуби бійці	озера поля	
Р.в.	кого? чого? (немає)	дум пісень	дубів бійців	озер полів	закінчення -ів (-їв), -ей; -ен (єн), -ень (єнь); -их, а більшість ім. ж. р. і деякі ім. с.р. – нульове закінчення
Д.в.	кому? чому? (даю)	дума пісням	дубам бійцям	озерам полям	
З.в.	кого? що? (бачу)	думи пісні	дуби бійців	озера поля	
О.в.	ким? чим?	думами піснями	дубами бійцями	озерами полями	закінчення -ами, -ями
М.в.	на кому? на(у) чому?	у думах у піснях	на дубах на бійцях	на озерах	закінчення -ах, -ях
Кл.		думи пісні	дуби бійці	озера поля	

Поділ іменників на відміни

Відміна	Рід	Закінчення в початковій школі	Приклади
I (перша) відміна	чоловічий, жіночий, спільний	-а (-я)	Олекса, Ілля, книжка, вулиця, староста
II (друга) відміна	чоловічий, середній	□ (нульове) або -о, -е, -а (на письмі -я)	степ, батько, жито, сонце, подвір'я
III (третя) відміна	жіночий	□ (нульове)	честь□, любов□, іменник мати
IV (четверта) відміна	середній	-а (-я) у словах, що мають суфікси -ат-, -ят-, -ен-	дівча (дівчати), хлоп'я (хлоп'яти), ім'я (імені)

3. Методика вивчення прикметника як частини мови

Прикметник

Вивчення прикметника в початкових класах передбачає:

усвідомлення учнями значення прикметника в мові та мовленні як важливого виражального засобу; збагачення словникового запасу прикметниками

вироблення навичок правопису закінчень прикметників

засвоєння основних граматичних форм прикметника та вживання їх у власному мовленні

Основні граматичні категорії прикметника:

рід (чоловічий, жіночий, середній)

число (однина, множина)

відмінок (називний, родовий, давальний, знахідний, орудний, місцевий, кличний)

Прикметник – самостійна частина мови, що виражає ознаку предмета, граматично виявлену в категоріях роду, числа і відмінка та відповідає на питання який? яка? яке? які?

Формування граматичного поняття *прикметник*:

називає ознаку предмета

залежить від іменника

відповідає на запитання *який?*
яка? яке? які?

робить мовлення точним,
емоційним, багатим

Вивчення прикметника у 1-4 класах:

1 клас

ознайомлення зі словами – назвами ознак, постановка до слів питання, співвіднесення слова і зображення відповідної ознаки (без терміна)

2 клас

вводиться термін і дається визначення прикметника; вчать називати ознаки предметів за кольором, матеріалом, смаком, розміром, за формою, змінювати прикметники разом з іменниками за зразком «один – багато» (без уживання термінів *однина – множина*)

3 клас

розглядається зв'язок іменників з прикметниками, вводиться термін «*однина – множина*», формується поняття змінювання прикметників за родами в однині, усвідомлюється можливість такого змінювання у множині

4 клас

вчать змінювати прикметники за відмінками, знайомляться з прикметниками твердої і м'якої груп, вимова та написання закінчень, найуживаніших прикметників на *-ський, -цький, -зький*

Методика вивчення роду прикметників передбачає:

рід прикметника залежить від іменника, з яким прикметник пов'язаний

прикметники чоловічого роду відповідають на питання *який?*, мають закінчення *-ий (-ій)*

прикметники жіночого роду відповідають на питання *яка?*, мають закінчення *-а (-я)*

прикметники середнього роду відповідають на питання *яке?*, мають закінчення *-е (-є)*

прикметники у множині за родами не змінюються

Послідовність визначення роду прикметників:

знайти іменник, з яким пов'язаний прикметник

визначити рід іменника

за родом іменника визначити рід прикметника

Методика вивчення числа прикметників у сполученні з іменниками:

категорія числа прикметників не самостійна, а повністю залежить від іменника

іменники та прикметники мають два числа – однину і множину

однина-множина іменників зумовлена кількістю предметів, а однина-множина прикметників визначається не кількістю ознак, а числом іменника, від якого прикметник залежить

в однині прикметники змінюються за родами

в множині за родами не змінюються, відповідають на питання *які?*, мають закінчення *-і*

Відмінювання прикметників:

визначити відмінок прикметника можна за відмінком іменника, але, відмінкові закінчення у них різні

у множині прикметники всіх родів мають однакові закінчення, оскільки рід прикметників у множині не розрізняється

для правильного написання закінчень прикметників у множині орієнтиром є питання до прикметників, поставлені від іменників, з якими вони пов'язані

у Н.в. множини усі прикметники мають однакове закінчення *-і*

ЗАПАМ'ЯТАЙ! У прикметниках чоловічого та середнього родів з основою на м'який приголосний у Р.в., Д.в., М.в. однини перед закінченням пишемо знак м'якшення: *домашнього, домашньому, у домашньому*. Прикметники жіночого роду в Д.в. та М.в. однини мають закінчення *-ій*: *молодій, м'якій*. Кінцевий приголосний основи перед закінченням *-ій* вимовляємо пом'якшено

Відмінкові закінчення прикметників чоловічого та середнього родів з основою на твердий та м'який приголосний

Прикметники	Н.в.	Р.в.	Д.в.	З.в.	О.в.	М.в.	Рід
з основою на твердий приголосний	-ий	-ого	-ому	-ий -ого	-им	-ому	чоловічий
	-а	-ої	-ій	-а -ої	-ою	-ій	жіночий
з основою на м'який приголосний	-ій	-ого	-ому	-ій -ого	-ім	-ому	чоловічий
	-я	-ої	-ій	-я -ої	-ою	-ій	жіночий

Відмінювання прикметників у множині

Відмінок	Питання	Відмінкові форми множини (для всіх родів)
Н.в.	які?	чорні, сині, чарівні
Р.в.	яких?	чорних, синіх, чарівних
Д.в.	яким?	чорним, синім, чарівним
З.в.	як Н.в. або Р.в.	як Н.в. або Р.в.
О.в.	якими?	чорними, синіми, чарівними
М.в.	на яких?	на чорних, на синіх, на чарівних

4. Методика вивчення дієслова

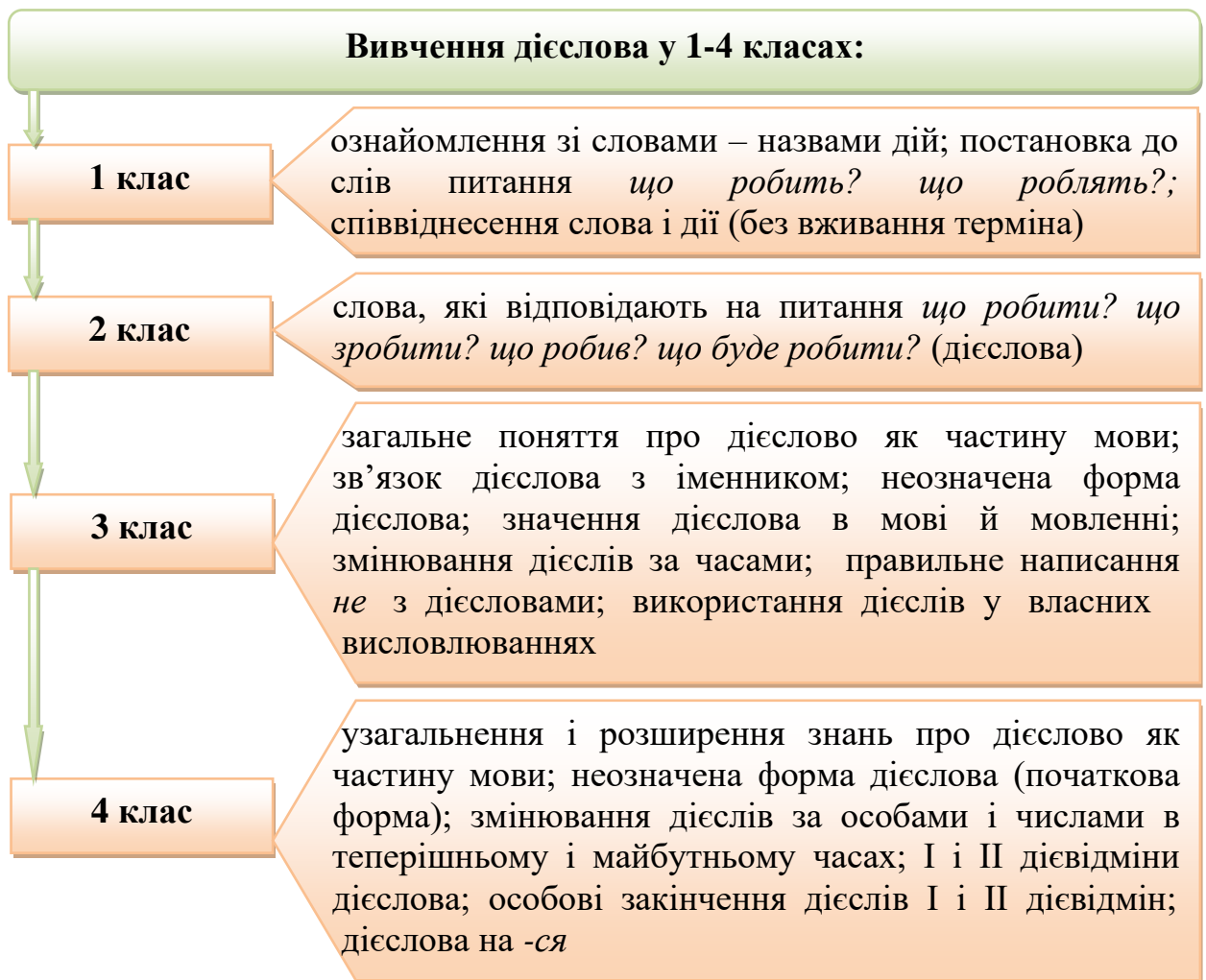
Дієслово – це самостійна змінна частина мови, яка називає дію або стан предмета і відповідає на питання *що робити? що зробити?*

Основні завдання вивчення дієслова:

сформувати в учнів початкове уявлення про дієслово як частину мови на основі смислових (називає дію або стан предмета) та граматичних ознак (число, час, особа; головний член речення)

розвивати навички правопису особових закінчень дієслова (найуживаніших)

збагачувати словниковий запас учнів дієсловами; вчити вживати їх в усному та писемному мовленні

Теперішній час	Минулий час	Майбутній час
<i>Що роблю?</i>	<i>Що робив?</i>	<i>Що буду робити?</i>
<i>Що робиш?</i>	<i>Що робила?</i>	<i>Що робитиму?</i>
<i>Що робить?</i>	<i>Що робило?</i>	<i>Що будеш робити?</i>
<i>Що робимо?</i>	<i>Що робили?</i>	<i>Що робитимеш?</i>
<i>Що робите?</i>	<i>Що зробив?</i>	<i>Що буде робити?</i>
<i>Що роблять?</i>	<i>Що зробила?</i>	<i>Що робитиме?</i>
	<i>Що зробило?</i>	<i>Що будуть робити?</i>
	<i>Що зробили?</i>	<i>Що робитимуть?</i>

Змінювання дієслів за часами і числами

Час дієслова	Однина		Множина	
Теперішній	<i>що робить?</i>	пише	<i>що роблять?</i>	пишуть
Минулий	<i>що робив?</i> <i>що зробив?</i>	писав написав	<i>що робили?</i> <i>що зробили?</i>	писали написали
Майбутній	<i>що буде робити?</i> <i>що робитиме?</i> <i>що зробить?</i>	буде писати писатиме напише	<i>що будуть робити?</i> <i>що робитимуть?</i> <i>що зроблять?</i>	будуть писати писатимуть напишуть

Дієслова теперішнього часу

Число	Особа	Питання	Приклади
Однина	1-ша (я)	що роблю?	живу, сію, біжу
	2-га (ти)	що робиш?	живеш, сієш, біжиш
	3-тя (він, вона, воно)	що робить?	живе, сіє, біжить
Множина	1-ша (ми)	що робимо?	живемо, сіємо, біжимо
	2-га (ви)	що робите?	живете, сієте, біжете
	3-тя (вони)	що роблять?	живуть, сіють, біжать

Дієслова минулого часу

Число	Рід	Питання	Дієслово	
			незавершена дія	завершена дія
Однина	чоловічий	що робив? що зробив?	їхав	приїхав
	жіночий	що робила? що зробила?	їхала	приїхала
	середній	що робило? що зробило?	їхало	приїхало
Множина	не змінюється	що робили? що зробили?	їхали	приїхали

Дієслова майбутнього часу

Число	Особа	Питання	Приклади
Однина	1-ша (я) 2-га (ти)	що зроблю?	подумаю
		що буду робити?	буду думати
		що робитиму?	думатиму
3-тя (він, вона, воно)	3-тя (він, вона, воно)	що зробиш?	подумаєш
		що будеш робити?	будеш думати
		що робитимеш?	думатимеш
Множина	1-ша (ми) 2-га (ви) 3-тя (вони)	що зробить?	подумає
		що буде робити?	буде думати
		що робитиме?	думатиме
Множина	1-ша (ми) 2-га (ви) 3-тя (вони)	що зробимо?	подумаємо
		що будемо робити?	будемо думати
		що робитимемо?	думатимемо
Множина	1-ша (ми) 2-га (ви) 3-тя (вони)	що зробите?	подумаєте
		що будете робити?	будете думати
		що робитимете?	думатимете
Множина	1-ша (ми) 2-га (ви) 3-тя (вони)	що зроблять?	подумають
		що будуть робити?	будуть думати
		що зроблять?	будуть думати

У процесі засвоєння числа дієслів учні повинні засвоїти:

дієслова змінюються за числами; мають два числа – однину та множину

при зміні дієслова за числами змінюється його закінчення

у реченні дієслово-присудок стоїть у тому ж числі, в якому і підмет-іменник (або займенник)

Формуючи поняття роду, доводимо:

форму роду мають тільки дієслова минулого часу однини

рід дієслова залежить від роду пов'язаних з ним іменників (займенників)

Формування поняття про дієвідмінювання

Типи дієвідмін:

I дієвідміна. До I дієвідмини належать дієслова, які в 3-й особі множини мають закінчення -уть (-ють), що й визначає написання букв е, є в особових закінченнях

II дієвідміна. До II дієвідмини належать дієслова, які в 3-й особі множини мають закінчення -ать (-ять), що й визначає написання букв и, і в особових закінченнях

Закінчення дієслів

I дієвідміна	II дієвідміна
-еш, -еш	-иш, -їш
-е, -є	-ить, -їть
-уть, -ють	-ать, -ять
-емо, -ємо	-имо, -їмо
-ете, -єте	-ите, -їте

Формування поняття про дієвідмінювання вимагає:

щоб учні дізналися про дієвідмінювання як зміну дієслів за особами і числами

навчилися розрізняти особу дієслів за займенником і закінченням

навчилися змінювати дієслова за особами і числами, правильно визначати їх закінчення і вживати у мовленні

5. Методика вивчення займенника

Займенник – самостійна частина мови, яка вказує на предмети, але не називає їх. У тексті виступає замість іменника, прикметника, числівника, урізноманітнюючи мовлення й виступаючи засобом зв'язку

Вивчаючи займенник, учні повинні засвоїти:

займенник – частина мови

займенники не називають того, про кого або про що йде мова, а тільки вказують на них

займенники відповідають на ті самі питання, що й частини мови, замість яких вони вживаються

займенники змінюються за відмінками і числами, а займенники 3-ої особи ще й за родами

займенники дають можливість усунути одноманітність тексту, викликану повторенням одних і тих самих повнозначних слів

Особові займенники

Особа	Однина	Множина
I	я	ми
II	ти	ви
III	він, вона, воно	вони

Особові займенники змінюються за відмінками, за числами

Відмінювання особових займенників

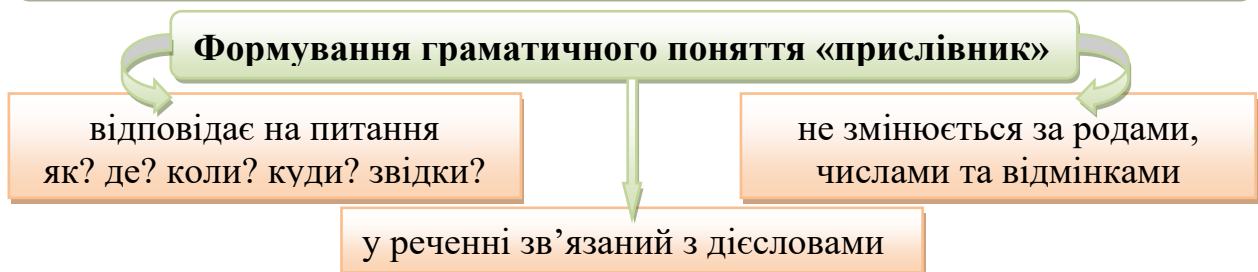
Відмінок	Однина		Множина	
Н.в.	я	ти	ми	ви
Р.в.	мене	тебе	нас	вас
Д.в.	мені	тобі	нам	вам
З.в.	мене	тебе	нас	вас
О.в.	мною	тобі	нами	вами
М.в.	(на) мені	(на) тобі	(на) нас	(на) вас

У непрямих відмінках особові займенники мають іншу форму ніж у Н.в. однини

Відмінок	Однина			Множина
	Чоловічий рід	Жіночий рід	Середній рід	
Н.в.	він	вона	воно	вони
Р.в.	його	її, неї	нього	їх, них
Д.в.	йому	їй	йому	їм
З.в.	його	її, неї	нього	їх, них
О.в.	ним	нею	ним	ними
М.в.	(на) ньому	(на) ній	(на) нім	(на) них

6. Методика вивчення прислівника

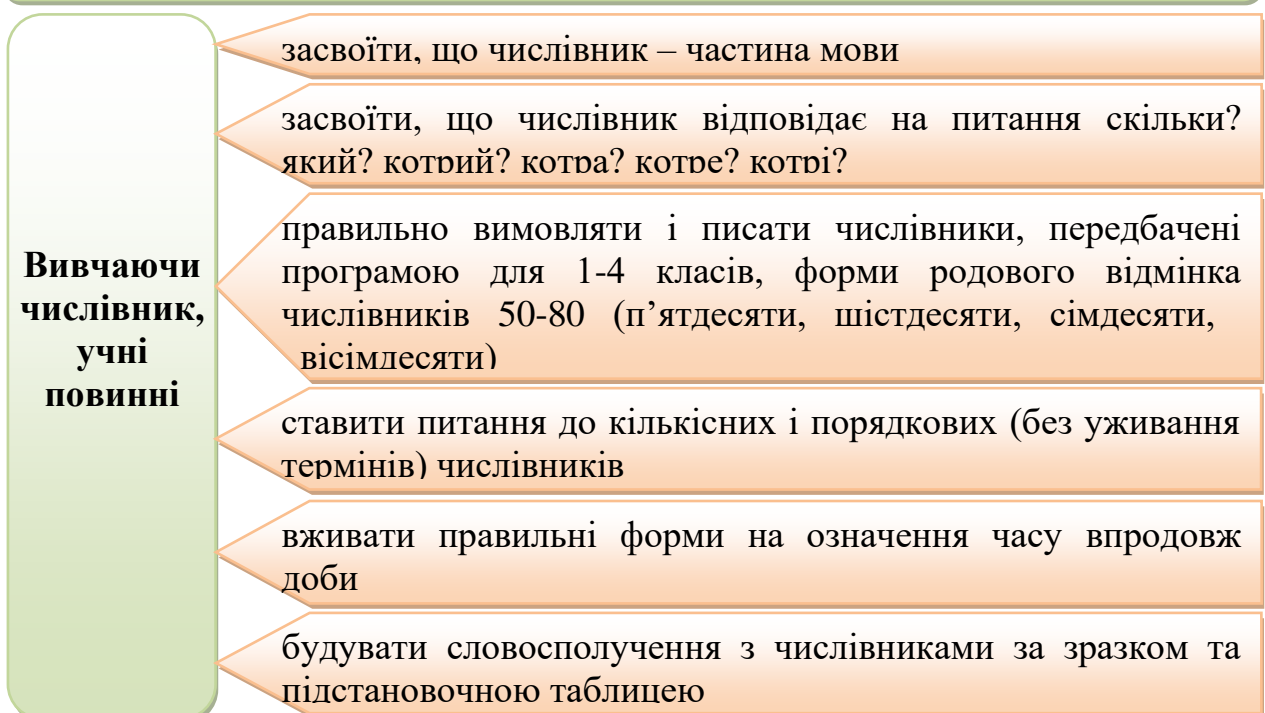
Прислівник – незмінна частина мови, яка називає ознаку дії або пояснює її, як, де, коли відбувається дія, куди вона спрямована

Серед прислівників є слова з протилежним значенням – антоніми: унизу – угорі, рано – пізно, весело – сумно, спереду – ззаду

7. Методика вивчення числівника

Числівник – це частина мови, що позначає кількість предметів при лічбі та відповідає на питання котрий? скільки?

Вивчення числівника передбачає:

- формування умінь розпізнавати числівники розрізняти числівники та інші частини мови, які виражають числове значення
- правильно утворювати відмінкові форми числівників
- правильно використовувати у мовленні числівники (кількісні – в ролі головних членів речення, порядкові – в ролі означення)
- правильно вживати числівники на позначення дат, часу, виражати орієнтовну кількість за допомогою поєднання кількісного числівника й іменника
- знаходити вивчені орфограми, пояснювати їх за допомогою правил

Числівники поділяються на:

1.	кількісні - порядкові <i>у складі кількісних:</i>
	<ul style="list-style-type: none"> ✓ власне кількісні; ✓ збірні; ✓ дробові; ✓ неозначено-кількісні
2.	прості - складні - складені

Числівники	Приклади
кількісні	<i>сто двадцять три, два, один</i>
порядкові	<i>одинадцятий, вісімдесятий</i>

Кількісні числівники

Кількісні числівники позначають кількість предметів і відповідають на питання *скільки?* Виділяються власне кількісні, дробові, збірні, неозначено-кількісні числівники

Числівники	Приклади
власне кількісні	<i>тридцять шість, один, сімнадцять</i>
дробові	<i>шість сьомих, три цілих шість десятих</i>
збірні	<i>дев'ятеро, шестеро, сімнадцятеро</i>
неозначено-кількісні	<i>кільканадцять, чимало, багато</i>

Власне кількісні числівники називають ціле число або визначену кількість предметів, що не поділені на частини

Числівники	Приклади
власне кількісні	<i>десять, три, два, двадцять, сто</i>

Дробові числівники називають дробове число або певну кількість як частину цілого

Числівники	Приклади
дробові	<i>шість восьмих, дві третіх, сім цілих і сім десятих</i>

Збірні числівники визначають кількість предметів як сукупність

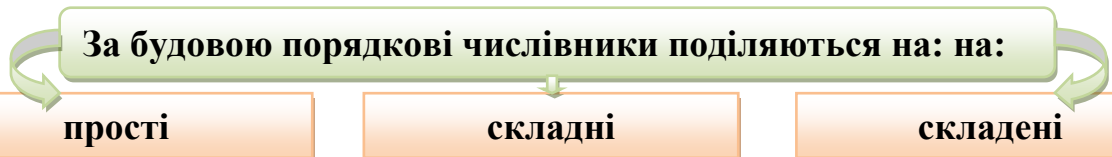
Числівники	Приклади
збірні	<i>двоє, четверо, одинадцятєро</i>

Неозначено-кількісні числівники називають точно не визначену кількість предметів

Числівники	Приклади
неозначено- кількісні	<i>кільканадцять, чимало, багато, декілька, мало, кількасот</i>

Порядкові числівники

Порядкові числівники позначають порядок предметів при лічбі та відповідають на питання *котрий? котра? котре? котрі?*

Числівники	Приклади
прості	<i>нуль, вісім, один, шість, дев'ять</i>
складні	<i>одинадцятєро, дванадцять, триста</i>
складені	<i>сто тридцять два, п'ятсот вісімдесят чотири</i>

Прості	Складні	Складені
мають один корінь	мають два корені	містять в собі два і більше простих і складених числівники

Кількісні числівники не мають граматичних ознак роду, числа та змінюються лише за відмінками. Виняток становлять один (одна, одне), одні; два, дві; обидва, обидві; півтора, півтори

Порядкові числівники мають такі морфологічні ознаки:

Рід:	
Чоловічий	<i>перший, тринадцятий</i>
Жіночий	<i>перша, тринадцята</i>
Середній	<i>перше, тринадцяте</i>
Число:	
Однина	<i>дванадцятий</i>
Множина	<i>дванадцяті</i>
Відмінок:	
Називний	<i>четвертий</i>
Родовий	<i>четвертого</i>
Давальний	<i>четвертому</i>
Знахідний	<i>четвертий (четвертого)</i>
Орудний	<i>четвертим</i>
Місцевий	<i>(на) четвертому</i>

Відмінювання числівників

Числівник один (одне(-о), одні) змінюється як займенник той

	Чоловічий рід	Жіночий рід
Н.	<i>один</i>	<i>одна</i>
Р.	<i>одного</i>	<i>одної (однієї)</i>
Д.	<i>одному</i>	<i>одній</i>
З.	<i>один (одного)</i>	<i>одну</i>
О.	<i>одним</i>	<i>одною (однією)</i>
М.	<i>(на) одному</i>	<i>(на) одній</i>

	Середній рід	Множина
Н.	<i>одне</i>	<i>одні</i>
Р.	<i>одного</i>	<i>одних</i>
Д.	<i>одному</i>	<i>одним</i>
З.	<i>одне (одно)</i>	<i>одні (одних)</i>
О.	<i>одним</i>	<i>одними</i>
М.	<i>(на) одному</i>	<i>(на) одних</i>

Відмінювання числівників два, три, чотири

Числівник два змінюється за родами

	Чоловічий і середній роди	Жіночий рід
Н.	<i>два</i>	<i>дві</i>
Р.	<i>двох</i>	<i>двох</i>
Д.	<i>двом</i>	<i>двом</i>
З.	<i>два (двох)</i>	<i>дві (двох)</i>
О.	<i>двома</i>	<i>двома</i>
М.	<i>(на) двох</i>	<i>(на) двох</i>

Числівники *три, чотири* за родами не змінюються

Н.	<i>три</i>	<i>чотири</i>
Р.	<i>трьох</i>	<i>чотирьох</i>
Д.	<i>трьом</i>	<i>чотирьом</i>
З.	<i>три (трьох)</i>	<i>чотири (чотирьох)</i>
О.	<i>трьома</i>	<i>чотирма</i>
М.	<i>(на) трьох</i>	<i>(на) чотирьох</i>

Відмінювання числівників від *п'яти* до *десяти* та числівників на *-дцять і -десят*

Н.	<i>шість</i>	Н.	<i>чотирнадцять</i>
Р.	<i>шести (шістьох)</i>	Р.	<i>чотирнадцяти (чотирнадцятьох)</i>
Д.	<i>шести (шістьом)</i>	Д.	<i>чотирнадцяти (чотирнадцятьом)</i>
З.	<i>шість (шістьох)</i>	З.	<i>чотирнадцять (чотирнадцятьох)</i>
О.	<i>шістьма (шістьома)</i>	О.	<i>чотирнадцятьма (чотирнадцятьома)</i>
М.	<i>(на) шести (шістьох)</i>	М.	<i>(на) чотирнадцяти (чотирнадцятьох)</i>

Н.	<i>шістдесят</i>
Р.	<i>шістдесяти (шістдесятьох)</i>
Д.	<i>шістдесяти (шістдесятьом)</i>
З.	<i>шістдесят (шістдесятьох)</i>
О.	<i>шістдесятьма (шістдесятьома)</i>
М.	<i>(на) шістдесяти (шістдесятьох)</i>

**Відмінювання числівників *сорок, дев'яносто, сто*.
Ці числівники мають дві неоднакові форми відмінювання**

Н.	<i>сорок</i>	<i>дев'яносто</i>	<i>сто</i>
Р.	<i>сорока</i>	<i>дев'яноста</i>	<i>ста</i>
Д.	<i>сорока</i>	<i>дев'яноста</i>	<i>ста</i>
З.	<i>сорок</i>	<i>дев'яносто</i>	<i>сто</i>
О.	<i>сорока</i>	<i>дев'яноста</i>	<i>ста</i>
М.	<i>(на) сорока</i>	<i>(на) дев'яноста</i>	<i>(на) ста</i>

**Відмінювання числівників *двісті, чотириста* та числівників на *-сот*.
У цих числівниках змінюються обидві частини**

Н.	<i>двісті</i>	<i>триста</i>	Н.	<i>п'ятсот</i>
Р.	<i>двохсот</i>	<i>трьохсот</i>	Р.	<i>п'ятисот</i>
Д.	<i>двомстам</i>	<i>трьомстам</i>	Д.	<i>п'ятистам</i>
З.	<i>двісті</i>	<i>триста</i>	З.	<i>п'ятсот</i>
О.	<i>двомастами</i>	<i>трьомастами</i>	О.	<i>п'ятьмастами (п'ятьомастами)</i>
М.	<i>(на) двохстах</i>	<i>(на) трьохстах</i>	М.	<i>(на) п'ятистах</i>

Числівники *тисяча, мільйон, мільярд, нуль* відмінюються як іменники, що належать до відповідних відмін

Відмінювання збірних числівників у непрямих відмінках збігається з відмінюванням відповідних кількісних числівників, але тільки з її вторинними формами

Н.	<i>п'ятеро, десятеро</i>
Р.	<i>п'ятьох, десятьох</i>
Д.	<i>п'ятьом, десятьом</i>
З.	<i>п'ятеро (п'ятьох), десятеро (десятьох)</i>
О.	<i>п'ятьма (п'ятьома), десятьма</i>
М.	<i>(на) п'ятьох, (на) десятьох</i>

При збірних числівниках *обидва, обидві* вживаються іменники у називному відмінку множини, як і при числівниках *два, дві*, але при числівнику *обоє* іменник ставиться у родовому відмінку множини

Н.	<i>обоє</i>	<i>обидва (обидві)</i>
Р.	<i>обох</i>	<i>обох</i>
Д.	<i>обом</i>	<i>обом</i>
З.	<i>обоє (обох)</i>	<i>обидва-обидві (обох)</i>
О.	<i>обома</i>	<i>обома</i>
М.	<i>(на) обох</i>	<i>(на) обох</i>

При відмінюванні дробових числівників перша частина змінюється як кількісний числівник, а другий – як порядковий

Н.	<i>одна друга</i>
Р.	<i>однієї (одної) другої</i>
Д.	<i>одній другій</i>
З.	<i>одну другу</i>
О.	<i>однією (одною) другою</i>
М.	<i>(на) одній другій</i>

У складених порядкових числівниках змінюється лише останній компонент

Н.	сто п'ятдесят сьомий
Р.	сто п'ятдесят сьомого
Д.	сто п'ятдесят сьомому
З.	сто п'ятдесят сьомий (сто п'ятдесят сьомого)
О.	сто п'ятдесят сьомим
М.	(на) сто п'ятдесят сьомому

8. Методика вивчення прийменника

Прийменник – службова частина мови, яка разом з відмінковими закінченнями іменників, займенників і числівників виражає відношення між словами у реченні

Вивчаючи прийменник, учні повинні

упізнавати в реченні, тексті службові слова, писати їх окремо від інших слів

пов'язувати між собою слова, а також частини складного речення за допомогою слів

упізнавати в реченні, тексті загальноживані прийменники, використовувати їх у мовленні

Вивчення прийменника у 1-4 класах:

1 клас

виділяти прийменники з мовного потоку

2 клас

розуміти роль прийменників у реченні

3-4 клас

роздільно писати прийменники з наступними словами (розрізняти прийменники і префікси, усвідомлювати, що прийменники служать для зв'язку слів у реченні, а префікси – для утворення слів)

Запам'ятай! Вивчення прийменників у початкових класах передбачає не тільки формування правописних умінь, а й усвідомлення учнями ролі прийменників при складанні словосполучень і речень.

Правопис прийменників (службових слів)

Відрізняй прийменники (службові слова) від префіксів									
<i>Префікс</i> – частина основи слова					<i>Прийменник</i> – окреме слово				
у-	на-	над-	роз-	прі-	в	на	над	крізь	понад
в-	до-	під-	без-	пере-	у	до	під	без	серед
з-	по-	від-	недо-	пра-	з	по	від	біля	перед
с-	за-	між-	при-	піді-	о	за	між	при	із-за
ви-	об-	про-	пре-	обі-	крім	об	про	через	коло
За допомогою префіксів утворюються нові слова					Прийменник служить для зв'язку слів у реченні				

9. Сполучник

Сполучник – службова частина мови, яка служить для зв'язку слів у реченні. За походженням – первинні та перехідні, за значенням – сурядні, підрядні, пояснювальні

Вивчаючи сполучник

учні ознайомлюються у 4 класі під час вивчення однорідних членів речення

вчитель звертає увагу дітей на те, за допомогою яких службових слів можуть поєднуватися однорідні члени речення, повідомляє, що слова і(й), а, але, та – сполучники

закріплення відбувається під час виконання учнями різних вправ

Тема 15. Мовні розбори

Фонетичний розбір

1. Слово із записом транскрипцією.
2. Кількість складів, відкриті і закриті склади, наголошений склад.
3. Голосні звуки (наголошені і ненаголошені, як вимовляються, якими буквами позначаються).
4. Приголосні звуки (тверді чи м'які, дзвінкі чи глухі, як вимовляються, якими буквами позначаються).
5. Кількість звуків і букв.

Орфоепічний розбір

1. Слово із записом транскрипцією.
2. Вимовити голосні (окремо і в слові).
3. Вимовити приголосні (окремо і в слові).
4. Виділити буквосполучення, що не відповідають вимові.

Морфемний розбір

1. Слово.
2. Закінчення, його значення (вказівка на граматичне значення роду, числа, відмінка, особи).
3. Основа, характеристика її (з яких значущих частин слова складається).
4. Корінь, два-три спільнокореневі слова.
5. Префікс, його значення (при можливості), два-три слова з тим же префіксом.
6. Суфікси, їх значення (при можливості), два-три слова з тими ж суфіксами.

Словотвірний розбір

1. Слово.
2. Слово, від якого утворене дане.
3. Твірна основа (похідна чи непохідна).
4. Словотворчі значущі частини слова.
5. Спосіб творення.

Морфологічний розбір іменника

1. Частина мови.
2. Початкова форма (називний відмінок однини).
3. Розряд за значенням: назва власна чи загальна, назва істоти чи неістоти, назва конкретна чи абстрактна.
4. Морфологічні ознаки: рід, число, відмінок.
5. Відміна, група (тверда, м'яка чи мішана).
6. Спосіб творення.
7. Синтаксична роль.
8. Правопис.

Морфологічний розбір прикметника

1. Частина мови.
2. Початкова форма (називний відмінок однини чоловічого роду).
3. Розряд за значенням: якісний, відносний чи присвійний; ступінь порівняння (для якісних).
4. Морфологічні ознаки: рід, число, відмінок.
5. Група (тверда чи м'яка).
6. Форма (повна чи коротка).
7. Спосіб творення.
8. Синтаксична роль.
9. Правопис.

Морфологічний розбір числівника

1. Частина мови.
2. Початкова форма (для кількісних – називний відмінок; для порядкових – називний відмінок однини чоловічого роду).

3. Розряд за значенням: кількісний чи порядковий (якщо кількісний, то який).
4. Група за будовою (простий, складний чи складений).
5. Морфологічні ознаки: відмінок, рід і число (якщо є).
6. Синтаксична роль.
7. Правопис.

Морфологічний розбір займенника

1. Частина мови.
2. Початкова форма (називний відмінок; для займенників прикметникової форми – називний відмінок однини чоловічого роду).
3. Розряд за значенням: особовий, зворотний, присвійний, вказівний, означальний, відносний, неозначений чи заперечний.
4. Морфологічні ознаки: відмінок, рід (якщо є), число (якщо є).
5. Синтаксична роль.
6. Правопис.

Морфологічний розбір дієслова

1. Частина мови.
2. Початкова (неозначена) форма.
3. Розряд за значенням; перехідне чи неперехідне.
4. Морфологічні ознаки: вид, спосіб, час, особа (або рід) і число.
5. Синтаксична роль.
6. Правопис.

Схема усного синтаксичного розбору речення

1. Прочитайте аналізоване речення.
2. Визначте, яким є речення за метою висловлювання.
3. Визначте, яким є речення за інтонацією.
4. Визначте основу речення.
5. Назвіть підмет і присудок, встановіть за допомогою питань між ними двосторонній зв'язок. Назвіть якими частинами мови вони виражені.
6. Назвіть другорядні члени речення, залежні від підмета, поставивши до них питання від підмета.
7. Назвіть другорядні члени речення, залежні від присудка, поставивши до них питання від присудка.
8. Назвіть другорядні члени речення, залежні від інших другорядних членів речення.

Схема письмового синтаксичного розбору речення

1. Запишіть аналізоване речення.
2. Підкресліть умовними лініями головні і другорядні члени речення.
3. Випишіть із речення всі сполучення слів парами, в дужках запишіть питання від слова до слова.

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

«МЕТОДИКА НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У СХЕМАХ І ТАБЛИЦЯХ»

Навчально-методичний посібник

Відповідальна за випуск Л.М. Ликтей
Відповідальна за верстку Л.М. Ликтей

Формат 60x84 1/16. Папір офсетний.
Друк цифровий.
Гарнітура Times New Roman.
Умовний друк аркушів 6.
Наклад 150 прим.
Замовлення №

ВИДАВНИЦТВО «НАІР»

Івано-Франківськ, вул. Височана, 18.
Тел. (034)250-57-82, (050)433-67-93
Email: fedorynrr@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виробників і розповсюджувачів
видавничої продукції №4191 від 12.11.2011 року